

T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İBN RÜŞD'ÜN *BİDÂYETÜ'L-MÜCTEHİD VE NİHÂYETÜ'L-MUKTESİD*
ADLI ESERİNDEKİ TERCİHLERİNİN
MÂLİKÎ MEZHEBİNE UYGUNLUĞU
(TEMİZLİK, ORUÇ VE ZEKÂT BÖLÜMLERİ ÖZELİNDE)

Yüksek Lisans Tezi

Hediyetullah OĞUZ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

GAZİANTEP
2024

T.C.
GAZİANTEP İSLÂM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İBN RÜŞD'ÜN *BİDÂYETÜ'L-MÜCTEHİD VE NİHÂYETÜ'L-MUKTESİD*
ADLI ESERİNDEKİ TERCİHLERİNİN
MÂLİKÎ MEZHEBİNE UYGUNLUĞU
(TEMİZLİK, ORUÇ VE ZEKÂT BÖLÜMLERİ ÖZELİNDE)

Yüksek Lisans Tezi

Hediyetullah OĞUZ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

GAZİANTEP
2024

TEZ KABUL VE ONAYI

Hediyetullah OĞUZ tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN danışmanlığında hazırlanan “İbn Rüşd’ün *Bidâyetü’l-müctehid* ve *nihâyetü’l-mukteşid* Adlı Eserindeki Tercihlerinin Mâlikî Mezhebine Uygunluğu (Temizlik, Oruç ve Zekât Bölümleri Özelinde)” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 04/06/2024 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı/Soyadı

Üniversitesi

Ana Bilim/Ana Sanat Dalı

İmza

Sonuç

Başkan

Doç. Dr. İsmail YILMAZ

☐

Kabul

☐

Ret

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

☐

Kabul

☐

Ret

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Mehdi AKSOY

☐

Kabul

☐

Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... / 2024

Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

.../.../2024

Hediyetullah OĞUZ

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Mukteşid* Adlı Eserindeki Tercihlerinin Mâlikî Mezhebine Uygunluğu (Temizlik, Oruç ve Zekât Bölümleri Özelinde)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından .../.../2024 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : %15

Tekkaynak oranı : % çıkmıştır.

İmza

... / ... / 2024

Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

ÖZET

İBN RÜŞD'ÜN *BİDÂYETÜ'L-MÜCTEHİD VE NİHÂYETÜ'L-MUKTESİD* ADLI ESERİNDEKİ TERCİHLERİNİN MÂLİKÎ MEZHEBİNE UYGUNLUĞU (TEMİZLİK, ORUÇ VE ZEKÂT BÖLÜMLERİ ÖZELİNDE)

Hediyetullah OĞUZ
Gaziantep İslâm Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, 2024
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

İslâm hukuku, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen toplumsal bir disiplindir. Fakihler, İslâm hukuku müstakil bir ilim olmasından sonra insanların toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yöntemler kullanılmışlardır. Bu yöntemler yeni mezhep ve ekollerin oluşmasına neden olmuştur. Mezheplerin ve ekollerin oluşmasıyla birlikte fakihlerin ihtilaflarını ve nedenlerini ele almak için eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* adlı eseri de fakihlerin ihtilaflarını, bu ihtilafların nedenlerini ve onların hüküm çıkarma yöntemlerini sistematik bir şekilde ortaya koyan mukayeseli İslâm hukuku alanında yazılmış bir eserdir.

Bu konunun seçilmesinin nedeni ilk olarak, İbn Rüşd'ün mezhep fıkıhçılığı yapıp yapmadığını tespit etmek; ikinci olarak İbn Rüşd'ün içtihat anlamında otorite sayılan dört mezhep imamından farklı içtihatlarda bulunup bulunmadığını tespit ederek *Bidâyetü'l-müctehid*'de İbn Rüşd'ün kendi görüşlerine ne sıklıkta yer verdiğini ortaya koymaktır.

Bu çalışmada öncelikle İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-müctehid* eserinin temizlik, zekât ve oruç bölümlerindeki tercihlerinin tespiti yapılmış ve konuya dair Mâlikî mezhebinin görüşü veya görüşleri bir araya getirilmiştir. Daha sonra İbn Rüşd'ün tercihinde esas aldığı delil tespit edilmeye çalışılmıştır. İbn Rüşd, toplamda otuz altı yerde tercihte bulunmuştur. Bu tercihlerin on beşi mezhep içi, yirmi biri ise mezhep dışı olarak sayılabilecek türden tercihlerdir. Bu tercihlerinin on dördünde diğer üç mezhebin görüşlerini tercih etmiştir. Mezhep dışı tercihlerin dördünde, dört mezhebin görüşlerinin de dışına çıkarak Hasan-ı Basrî, İbn Mübarek, Ebû Sevr ve Dâvud ez-Zâhirî'in görüşlerini benimsemiştir. Bunula birlikte mezhep dışı tercihlerin üçünde ise kendine özgü görüşler ileri sürmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Mâlikî Mezhebi, İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, Tercih, Temizlik, Zekât, Oruç.

ABSTRACT

THE CONFORMITY OF IBN RUSHD’S CHOICES IN ‘*BIDĀYAT AL-MUJTAHID WA NIHĀYAT AL-MUQTAŞID*’ TO THE MALIKI SCHOOL OF THOUGHT (SPECIFICALLY IN THE SECTIONS ON CLEANING, FASTING AND ZAKAT)

Hediyetullah OĞUZ

Gaziantep Islam Science and Technology University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Science

Master’s Thesis, 2024

Supervisor: Dr. Lecturer Member Adnan AKALIN

Islamic law is a social discipline that regulates relations between people. After Islamic law became an independent science, jurists used various methods to meet people's social needs. These methods have led to the formation of new sects and schools. With the formation of sects and schools, works began to be written to address the disagreements of jurists and their reasons. Ibn Rushd's work named *Bidāyat al-Mujtahid wa Nihāyat al-Muqtaşid* is a work written in the field of comparative Islamic law that systematically reveals the disagreements of jurists, the reasons for these disagreements and their methods of making judgments.

The reason for choosing this topic is, first of all, to determine that whether Ibn Rushd did not engage in sectarian jurisprudence; Secondly, it is to reveal how often Ibn Rushd's own views are included in *Bidāyat al-Mujtahid* by determining whether Ibn Rushd had different *ijtihad* from the four sect imams who are considered authorities in the sense of *ijtihad*.

In this study, first of all, Ibn Rushd's preferences in the purification, zakat and fasting sections of his work *Bidāyat al-Mujtahid* were determined and the view or views of the Maliki sect on the subject have been brought together. Then, the evidence on which Ibn Rushd based his choice was tried to be determined. Ibn Rushd made choices in thirty-six places in total. Fifteen of these preferences can be considered within the sect, and twenty-one can be considered as non-sectarian. In fourteen of these choices, he preferred the views of the other three Sunni sect. In four of his non-sectarian preferences, he went beyond the views of all four sects and adopted the views of Hasan-I Basrî, Ibn Mubarak, Abu Thawr and Dawud az-Zahiri. Additionally, he put forward his own unique views in three of the non-sectarian preferences.

Keywords: Islamic Law, Maliki School, Ibn Rushd, *Bidāyat al-Mujtahid*, Preference, Cleaning, Fasting, Zakat.

ÖN SÖZ

Miladi 711 yılında Mûsâ b. Nusayr ve Târik b. Ziyâd tarafından fethedilen Endülüs, 1609'de gerçekleşen sürgüne kadar Müslümanlara yurt olmuştur. Yaklaşık dokuz asırlık bu süreçte İslâm medeniyetinin önemli bir parçası olan bu coğrafya, Ebû Amr ed-Dânî, İbn Abdilber, İbn Rüşt el-Ced, İbn Bâcce, İbnü'l-Arabî, İbn Tufeyl, İbn Hazm, Kurtubî, Şâtıbî ve İbn Haldûn gibi İslâm tarihinde iz bırakmış ve Müslümanların ilmî açıdan ilerlemesinde önemli payeye sahip pek çok âlimi yetiştirmiştir.

Endülüs âlimlerin önemli şahsiyetlerinden olan İbn Rüşt el-Hafid de tartışmasız bu coğrafyaya öncülük etmiş isimlerin başında gelmektedir. İbn Rüşt, 6. asırda Mâlikî mezhebinin yaygın olduğu Endülüs'te yetişmiş bir fakih olup felsefe alanında şöhreti dört bir yana yayılmış bir İslâm filozofudur. Fıkıh usulü ve mukayeseli fıkıh alanında eser yazsa da daha çok feylesof kimliği ile ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte *Bidâyetü'l-müctehid* adlı eseri İslâmî eğitim kurumlarında ders kitabı olacak kadar meşhur olmuştur. Onu bu konuma getiren şey özgün yaklaşımı ve konuları işleyiş şeklidir. İbn Rüşt, eserinde fıkhi meselelere dair mezheplerin delillerini getirdikten sonraya ya meseleyle ilgili hiçbir görüş belirtmemiş ya tercih belirtmeden delillere dair itirazlarını ortaya koymuş ya da meseleye dair kendi kanaatini ortaya koyarak tercihinin belirtmiştir. Biz de bu çalışmada onun bu tercihlerinin mensubu olduğu Mâlikî mezhebine uygunluğu açısından inceleyeceğiz.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırma konusu, önemi, amacı, yöntemi ve konuyla alakalı yapılmış çalışmalardan bahsedilmiştir. Birinci bölümde İbn Rüşt'ün kısa biyografisine, *Bidâyetü'l-müctehid* adlı eserinin tanıtımına ve Mâlikî mezhebinin teşekkülüne yer verilmiştir. İkinci bölümde ise İbn Rüşt'ün temizlik, zekât ve oruç bölümlerindeki tercihleri ve mesele hakkındaki Mâlikî mezhebinin görüşleri ortaya konulmuştur. Ayrıca İbn Rüşt'ün esas aldığı deliller de tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise elde edilen nihai bulgulara yer verilmiştir.

Çalışma konusunun belirlenmesinde, planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini benimle paylaşan ve

desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN'a teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca yüksek lisans eğitiminde bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Bekir KARADAĞ'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmamda desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ.....	1

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
B. Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
C. Araştırmanın Yöntemi.....	1
D. Konuyla İlgili Akademik Çalışmalar	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN RÜŞD'ÜN HAYATI BİDÂYETÜ'L-MÜCTEHİD ADLI ESERİ VE MÂLİKÎ MEZHEBİ

1.1. İbn Rüşd'ün Hayatı.....	4
1.1.1. Adı ve Doğumu.....	4
1.1.2. Ailesi ve Sosyokültürel Ortam.....	4
1.1.3. Yetiştirdiği İlmi Ortam.....	5
1.1.4. Eğitim Gördüğü Hocaları.....	5
1.1.5. Yetiştirdiği Öğrencileri	6
1.1.6. Âlimlerin İbn Rüşd Hakkındaki Kanaatleri	6
1.1.7. Eserleri	7
1.1.8. Kendisine Nispet Edilen Bazı Sözler	7
1.1.9. Vefatı.....	8
1.2. Bidâyetü'l-Müctehid Adlı Eseri.....	8
1.2.1. Kitabın İsmi	8
1.2.2. Eserin Yazılma Amacı	8
1.2.3. Eserin Muhtevası ve Kaleme Alma Süreci	8
1.2.4. Müellifin Konuları Analiz Metodu	9
1.2.5. Eserin Kendine Has Özellikleri.....	9
1.2.6. Âlimlerin Eser Hakkındaki Görüşleri	10

1.2.7. Eserde Kullanılan Mâlikî Mezhebi Kaynakları.....	10
1.2.8. Eserde Kullanılan Tercih İfadeleri	11
1.3. Mâlikî Mezhebi	11
1.3.1. Mezhebin Kurucusu	11
1.3.2. Mezhebin Teşekkülü ve Mezhep İçi Ekoller.....	12
1.3.3. Gelişme Dönemi	14
1.3.4. İstikrar Dönemi	14
1.3.5. Mâlikî Mezhebi Literatürü	15
1.3.6. Mâlikî Mezhebinde Şer’i Deliler	19

İKİNCİ BÖLÜM

İBN RÜŞD’ÜN BİDAYETÜ’L-MÜCTEHİT ADLI ESERİNDE YER ALAN TEMİZLİK ORUÇ VE ZEKÂT BAHSİNDEKİ TERCİHLERİNİN MÂLİKÎ MEZHEBİNE UYGUNLUĞU

2.1. İbadetlerde Tahâret.....	22
2.1.1. Abdest	22
2.1.1.1. Kulakların Meshi	22
2.1.1.2. Ayakların Yıkanması	23
2.1.1.3. Mest Üzerine Mesh Edilmesi.....	24
2.1.1.4. İçine Necaset Düştüğü Halde Vasfı Değişmeyen Suyun Durumu.....	25
2.1.1.5. Temiz Sayılan Maddenin Düştüğü Suyun Durumu	26
2.1.1.6. Müste’mel (Kullanılmış) Suyun Durumu	27
2.1.1.7. Karşı Cinse Temas	28
2.1.2. Düzensiz Âdet Kanaması Olan Kadının Durumu	28
2.1.3. Teyemmüm	30
2.1.3.1. Teyemmümde Niyet	30
2.1.3.2. Teyemmüm Öncesi Suyun Aranması	30
2.1.3.3. Teyemmümde Vaktin Girmesini Sıhhat Şartı Olarak Değerlendirme	31
2.1.3.4. Teyemmümde Ellere Mesh.....	31
2.1.3.5. Namaz Esnasında Suyu Ulaşma.....	32
2.1.4. Necasetten Tahâret.....	33
2.1.4.1. Hayvan İdrar ve Dışkının Temiz Sayılması.....	33
2.1.4.2. İstisna Tutulan Necasetler.....	34
2.2. Zekât.....	37

2.2.1. Borçlunun Zekâtı.....	37
2.2.2. Vakıf Mülkiyetindeki Arazi Mahsulünün Zekâtı	37
2.2.3 Nisabın Tespitinde Altının Gümüşe Eklenmesi	38
2.2.4. Ortak Malın Zekâtı.....	38
2.2.5. Zekâtı Verilecek Devede Yaş Şartı	39
2.2.6. Sadece Yavru Develerden Oluşan Sürünün Zekâtı	39
2.2.7. Toprak Ürünlerinde Nisap	40
2.2.8. Madenin Zekâtı	41
2.2.9. Müellefe-i Kulübün Durumu	41
2.3. Oruç.....	43
2.3.1. Oruç İbadetinde Hilalin Görülmesi Süreci.....	43
2.3.2. Gündüz Görülen Hilal	43
2.3.3. Hilale Şahit Olanların Sayısı.....	44
2.3.4. Oruca Başlama Zamanı	44
2.3.5. Fecir Vaktinde Yeme İçme	45
2.3.6. Oruç Tutacak Kişinin Cünüp Halde Sabahlaması.....	45
2.3.7. Oruçluyken Baygınlık Geçirme ve Akli Dengeyi Yitirme.....	46
2.3.8. Kazaya Kalan Orucun Diğer Ramazan Ayına Kadar Tutulması.....	47
2.3.9. Hamile ve Emziren Kadının Orucu.....	47
2.3.10. Güneşin Battığı Düşünülerek İftar Edilmesi	48
2.3.11. Oruçluyken Unutarak Cinsel İlişkide Bulunmak	48
2.3.12. İtikâf Süresi.....	49
SONUÇ	52
KAYNAKÇA	54
ÖZ GEÇMİŞ.....	60

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

İslâm hukukunun gelişimine katkı sağlayan çalışmalardan biri mukayeseli fıkıh eserlerinin yazılmasıdır. İbn Rüşd el-Hafîd'in kaleme aldığı *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* isimli çalışma da kendi alanda yazılan kıymetli eserlerden birisidir. Bu eseri diğer mukayeseli fıkıh kitaplarından ayıran özellik ise meselleri mümkün olduğunca kısa ve mezheplerin görüşlerini düzenli bir şekilde okuyucuya sunmasıdır. Bu özelliğinden dolayı eser, mukayeseli fıkıhla ilgilenenlerin bil ihtimam teveccühünü kazanmış ve birçok eğitim kurumunda da ders kitabı haline gelmiştir.

Fıkıh eserlerinin bir kısmında karşılaşılan problemlerden biri yazarın mezhep mutaassıplığına düşmesidir. Bu problemin, mukayeseli fıkıh eserlerinde ortaya çıkma ihtimali diğer fıkıh kitaplarına göre daha yüksektir. Bu çalışmada, İbn Rüşd'ün bu eserinde mezhep taassubuna düşüp düşmediği incelenmiştir.

B. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Şer'i ilimlerle ilgilenenler okuyuculara, fakihlerin hüküm çıkartma ve tercih yöntemlerini öğrenmelerine en büyük katkı sağlayan çalışmalar mukayeseli fıkıh eserleridir. Okuyucu, bu eserlerde fakihlerin nakli ve akli delilleri kullanma yöntemlerini incelemek suretiyle fikhi melekelerini güçlendirmeye katkı sağlar.

Bu araştırma ile İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* adlı eserinin temizlik, zekât ve oruç bölümlerinde tercihte bulunduğu meselelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu meseller Mâlikî mezhebi esas alınarak incelenmiştir. Böylece İbn Rüşd'ün fıkıhtaki yetkinliğini ve mezhebe bağlılığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda öncelikle İbn Rüşd'ün eserinde tercih ettiği meselelerin tespiti yapılmıştır. Daha sonra tercih ettiği meseleler başlıklar haline getirilmiştir. Bu başlıklar altında önce Mâlikî fakihlerinin bu meselelerdeki görüşleri mezhebin temel kaynaklarından aktarılmıştır. Son olarak bu tercihlerin Mâlikî mezhebine uygunluğu konusu tespit edilmiş ve İbn Rüşd'ün tercihinde hangi delili esas aldığı ortaya konulmuştur. İbn Rüşd'ün tercihlerini tespit noktasında *İhtiyârâtü İbn Rüşd el-Hafîd el-fıkhiyye fî Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* eserinden istifade edilmiştir.

Çalışmamızda *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2004 nüshası esas alınmıştır. Bununla birlikte dipnot kısmında eser ve yazar isimlerinde, ana metinde ise sadece eserlerde transkripsiyon alfabesi esas alınmıştır.

D. Konuyla İlgili Akademik Çalışmalar

İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* adlı eseri üzerine birçok araştırma ve çalışma bulunmaktadır. Araştırma konumuzla alakalı bu eser üzerine Arapça ve Türkçe yapılmış çalışmaların bir kısmı şu şekildedir:

1. el-'Umrânî, Ahmed b. el-Emin, *İhtiyârâtü İbn Rüşd el-Hafid el-fıkhiyye fi Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2011. Müellif bu çalışmasında bütün konuları ele alıp diğer mezheplerin görüşlerine değinmiştir. Konuların çokluğu sebebiyle Mâlikî mezhebinin görüşleri detaylı bir şekilde incelenememiştir. Bu aynı zamanda bizim çalışmamızı bu çalışmadan ayıran temel hususlardan biridir. Çalışmamızın konuları sınırlı olduğundan Mâlikî mezhebinin görüşleri daha detaylı ele alınıp incelenmiştir.

2. Sheikh, Abdullahi Muktar, *İbn Rüşd'ün 'Bidâyetü'l-müctehid Adlı Eserinde Aile Hukuku Konularında Mâlikî Mezhebi Dışındaki Tercihleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, Konya 2022. Müellif bu çalışmasında söz konusu olan eserin aile hukuku bölümünü ele almıştır.

3. Âmine Abdülhâdî, *el-İhtilâfâtü'l-fıkhiyye ve ihtiyârât İbn Rüşd hârice'l-mezhebi'l-Mâlikî min hilâli kitâbihî Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, el-Esmeriyye Üniversitesi, Şeriat Fakültesi, yüksek lisans tezi, Libya 2013. Müellif bu çalışmasında bütün bölümleri ele alınmıştır. Çalışmamız ise sadece temizlik, zekât ve oruç ile sınırlandırılmıştır. Bunun yanı sıra müellif, söz konusu çalışmada İbn Rüşd'ün tercihlerine kısa bir şekilde işaret edip tercihlerin gerekçelerine pek eğilmemiştir. Çalışmamızın bu çalışmadan farkı ise İbn Rüşd'ün tercihlerini, gerekçe ve delilleriyle birlikte detaylı olarak ele almış olmasıdır.

4. Karaca, Ayşe, *İbn Rüşd'ün Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid Adlı Eserindeki Tercihleri ve Farklı Görüşleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, İstanbul 2008. Müellif, bu çalışmasında İbn Rüşd'ün tercihlerini genel itibariyle hangi esas ve delil üzerine bina ettiği konusu üzerinde durmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN RÜŞD'ÜN HAYATI *BİDÂYETÜ'L-MÜCTEHİD* ADLI ESERİ
VE MÂLİKÎ MEZHEBİ

1. İBN RÜŞD'ÜN HAYATI *BİDÂYETÜ'L-MÜCTEHİD* ADLI ESERİ VE MÂLİKÎ MEZHEBİ

1.1. İbn Rüşd'ün Hayatı

1.1.1. Adı ve Doğumu

Tam ismi Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd olan İbn Rüşd, ilim ehli köklü bir ailenin çocuğu olarak hicri 520 (m. 1126) yılında Kurtuba'da (Córdoba) doğmuştur. İbn Rüşd lakabını kendisi gibi Kurtuba kadılığı yapmış olan dedesi Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd'den (ö. 520/1126) almıştır. Dedesinden ayırt edilmesi için kendisine “İbn Rüşd el- Hafîd” denmiştir. Aristo'nun eserlerini şerh ettiği için İslâm âleminde “şârih”, Latin dünyasında “commentator” unvanıyla tanınmıştır.¹

1.1.2. Ailesi ve Sosyokültürel Ortam

İbn Rüşd'ün ailesi Kurtuba'lı olup ilmi ve kültürel açıdan zengin olan köklü bir ailedir. Babası Ebü'l-Kâsım ve dedesi Ebü'l-Velîd Mâlikî mezhebinin değerli bilgin ve fakihlerinden olup Kurtuba'da kadılık görevini ifa etmişlerdir. Dedesinin Mâlikî mezhebine dair önemli telifleri bulunmaktadır. Dedesi, kendisi doğduktan bir ay sonra vefat etmiştir.²

İbn Rüşd'ün yaşadığı dönemde Kurtuba şehri ilmi çalışmalar yönünden en parlak dönemini yaşıyordu. Zira Kurtuba bu dönemde ilim adamlarının buluştuğu, farklı fikirlerin rahatça ifade edildiği ve nakli ilimlerle birlikte akli ilimlerin yer aldığı bir şehirdi. Bunlarla birlikte bu şehirde medrese fonksiyonu ifa eden ulu camiler ve lise seviyesinde çokça mektepler bulunuyordu.³

¹ Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. el-Kâsım b. Hâlife b. Yûnus el-Hazrecî İbn Ebû Uşaybi'a - Nezzâr Ridâ, *Uyûnü'l-enbâ' fî tabakâti'l-eṭṭebbâ* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, t.s.), 3/123; H. Bekir Karlığa, “İbn Rüşd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/257-288.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ḳudâî İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilâ li-Kitâbi's-Şıla*, ed. 'Abdusselâm el-Herâsi (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1995), 1/269; Burhânüddîn İbrâhîm b. 'Alî b. Muhammed İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcî'l-müzḡheb fî ma'rifeti a'yânî 'ulemâ'i'l-mezḡheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr (Kahire: Daru't-Turâs, ts.), 2/259.

³ Ahmet Çapku, “İbn Rüşd Düşüncesinde Felsefe ve Toplum”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 4 (29 Ekim 2019), 24-25.

İbn Rüşd'ün yaşadığı dönemde Endülüs'te Muvahhidler devleti hüküm sürmüştür. Muvahhidler devleti 1130-1269 yılları arasında Kuzey Afrika ve Endülüs'te hüküm sürmüş olan Berberî hanedanıdır. Bu devleti yönetenler, dini ilimlerle birlikte felsefe ve aklî ilimlere de büyük önem verip desteklemiştir.⁴

1.1.3. Yetiştirdiği İlmî Ortam

İbn Rüşd, ilim ehli olan bir ailede dünyaya gelince zamanın çoğunu ilim tahsiline ayırma imkânı bulmuştur. İlim tahsiline babasının yanında başlamıştır. Endülüs'te adet olduğu üzere İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvaṭṭa'* adlı hadis kitabını küçük yaşlarda babasının yanında ezberlemiştir. Daha sonraları devrinin önemli hocalarından fıkıh, usûl-i fıkıh, kelam ve hadis alanlarında dersler almıştır.⁵ İbn Rüşd, İşbîliye'de kadılık görevini iki yıl üslendikten sonra 568 yılında Müvahhidi emiri tarafından Kurtuba kadılığına atanmıştır. Bu sırada dini ilimlerin yanı sıra matematik, tıp ve felsefe ilimleri ile ilgilenmiş ve felsefeye dair birçok eser yazmıştır.⁶ Fıkıh ilmine dair en meşhur eseri çalışmamıza konu olan *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*'dir.

1.1.4. Eğitim Gördüğü Hocaları

İbn Rüşd birçok alanda bölgenin ileri gelen âlimlerinden dersler almıştır. Bunların bir kısmı şöyle sıralanabilir:

a. Hadis alanındaki hocaları:

- Babası Ahmed b. Muhammed Ebû'l-Kâsım
- Ebû'l-Kâsım İbn Beşküvâl

b. Fıkıh alanındaki hocaları

- Ebû'l-Kâsım İbn Beşküvâl
- Ebû Mervân b. Meserre
- Ebû Bekir b. Semhûn
- Ebû Ca'fer b. Abdülazîz

c. Tıp alanındaki hocası:

- Ebû Mervân İbn Cüryûl

⁴ Mehmet Özdemir, "İbn Rüşd'ün Yaşadığı Asırda Endülüs", *Diyanet İlmî Dergi* LXVIII/3 (2012), 17-19; Mehmet Özdemir, "Muvahhidler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/410.

⁵ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Şıla*, 1/269; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzeheb*, 2/257.

⁶ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Şıla*, 1/269.

d. Felsefe alanındaki hocası:

- Ebû Ca'fer İbn Hârûn et-Tercâlî.⁷

1.1.5. Yetiştirdiği Öğrencileri

İbn Rüşd'ün pek çok öğrencisi olmuştur. Bunların bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

- Ebû Muhammed b. Havtullah
- Sehl b. Mâlik Ebû'l-Hasan
- Ebû Bekir b. Cehver
- Ebü'r-Rebî' b.Sâlim
- Ebü'l-Kâsımİbnü't-Taylesân⁸

1.1.6. Âlimlerin İbn Rüşd Hakkındaki Kanaatleri

İbn Rüşd kendi döneminin ileri gelen ilim adamlarından biridir. Araştırmamızın konusu olan *Bidâyetü'l-müctehid* eseri onun büyük bir fıkıh ve usûl bilgini olduğuna delalet etmekte ve kendinden önceki müctehitlerin görüşlerine vukûfiyetini göstermektedir. Bu konumundan ötürü birçok ilim erbabı tarafından övgüye mazhar olmuştur. İbn Rüşd hakkında yapılan övgülerin bir kısmı şu şekildedir:

- Zehebî: “İbn Rüşd parlak bir fikhî birikime sahipti.”⁹
- Ebû Mervân b. Hazbûl: “İbn Rüşd, felsefî ilimlere çok ilgi gösterdi. Öyle ki felsefî ilimlerinde referans gösterilir hale geldi.”¹⁰
- İbn Ebû Usaybi'a: “İbn Rüşd, fıkıh ve hilaf ilminde (mukayeseli fıkıhta) kendi zamanında tek idi. Tıp'ta da kabiliyetli biriydi.”¹¹
- İbnü'l-Ebbâr: “Endülüs'te ilim, fazilet ve kemal yönünden onun gibisi yetişmedi. Tevazu sahibi biriydi.”¹²

⁷ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla*, 1/269; Karlığa, “İbn Rüşd”, 20/257.

⁸ Karlığa, “İbn Rüşd”, 20/257.

⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 21/307.

¹⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 21/308.

¹¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 21/308.

¹² Hammâdî el-'Ubeydî, *İbn Rüşd ve 'ulûm's-şerî'atî'l-İslâmiyye* (Dâru'l-Fikri'l-Arabî: Mısır, 2014), 21-22.

1.1.7. Eserleri

İbn Rüşd fıkıh, usûl-i fıkıh, dil, felsefe ve tıp gibi farklı ilim dallarında eserler yazmış biridir. Fakat en çok felsefe alanında eser vermiş olup bu eserlerin büyük bir kısmı Muvahhidiler döneminde yakılmıştır.¹³ Yazdığı bazı eserler şöyle sıralanabilir:

1. *Kitâbü'l-Kıyâs*: Aristo'nun *Kategoriler* eserinin tercümesidir.

2. *Muhtaşarü'l-Müstaşfâ*: Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) ait *el-Müstaşfâ* adlı fıkıh kitabının özetidir.¹⁴

3. *Faşlü'l-makâl fî mâ beyne's-şerî'a ve'l-hikme mine'l-ittişâl*: İbn Rüşd'ün din ile felsefeyi uzlaştırmayı konu edinen eseridir.¹⁵

4. *el-Keşf an menâhici'l-edille*: İbn Rüşd, bu kitabında dinin felsefeye karşı olmadığını ispatlamaya çalışmıştır.¹⁶

5. *Tehâfütü't-Tehâfüt*: Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife*'sine reddiye olarak kaleme alınmıştır.¹⁷

6. *el-Küllîyyâtü't-tıb*: Tıp alanında yazdığı en değerli eserdir.¹⁸

7. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*: Araştırmamızın da konusunu oluşturan bu kitap hakkında bilgi, özel bir başlık altında ileride verilecektir.

1.1.8. Kendisine Nispet Edilen Bazı Sözler

- Her peygamber filozoftur ancak her filozof peygamber değildir.
- Vahiy vasıtasıyla öğrenilen bilgi, ancak akli ilimleri tamamlamak için gelmiştir. Yani Allah, aklın aciz kaldığı konuları vahiy ile insana öğretmiştir.
- Sanatı bilmeyen sanatkârı da bilemez.
- Hakikat gerçeğe ters düşmez bilakis ona muvafık olur ve onu doğrular.¹⁹

¹³ 'Ubeydî, *İbn Rüşd ve 'ulûm's-şerî'ati'l-İslâmiyye*, 17.

¹⁴ İbn Ebû Uşaybi'a, *'Uyûnü'l-enbâ' fî tabakâti'l-eñbbâ*, 3/125.

¹⁵ H. Bekir Karlığa, "Faşlü'l-Makâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/217.

¹⁶ H. Bekir Karlığa, "el-Keşf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/314.

¹⁷ Hüseyin Sarıoğlu, "Tehâfütü Tehâfütü'l-Felâsife", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/317.

¹⁸ H. Bekir Karlığa, "el-Küllîyyâtü't-Tıb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/545.

¹⁹ "من أقوال ابن رشد", *موضوع* (Erişim 29 Nisan 2024).

1.1.9. Vefatı

İbn Rüşd, 9 Safer 595 yılında Merakeş’de vefat etmiştir. Cenazesi önce Merakeş’e defnedilmiş, üç ay sonra ise memleketi Kurtuba’ya taşınarak İbn Abbas Mezarlığı’ndaki aile kabristanına gömülmüştür.²⁰

1.2. Bidâyetü’l-Müctehid Adlı Eseri Tanıtımı

1.2.1. Kitabın İsmi

İbn Rüşd’ün eserlerini tanıtan kitaplarda bu eserin ismi *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-mukteşid* şeklinde anılmış ve bu şekilde meşhur olmuştur. İbn Rüşd’ün kendisi bu kitabın ismini iki yerde anmıştır. Birincisinde *el-Müctehid* şeklinde ikincisinde ise *Bidâyetü’l-müctehid ve kifâyetü’l-mukteşid* şeklinde isimlendirmiştir.²¹

1.2.2. Eserin Yazılma Amacı

İbn Rüşd, bu kitabı yazmadaki amacının ne olduğunu kitabın mukaddimesinde ve bazı bölümlerin sonunda ifade etmiştir. Kendi ifadesine göre bu eserin yazılış amaçları şunlardır:

- a. Fakihlerin ittifak ve ihtilaf ettikleri meseleleri delileriyle birlikte ortaya koymak,
- b. Fıkhi meselelerdeki ihtilaf nedenlerini açıklamak,
- c. İçtihat şartlarını taşıyan fakihi bu eserle içtihat mertebesine ulaştırabilmek.²²

1.2.3. Eserin Muhtevası ve Kaleme Alma Süreci

İbn Rüşd, eserine usul kaidelerini içinde barındıran bir mukaddimeyle başlamış ve daha sonra tahâret, namaz, zekât, oruç şeklinde ana başlıklara bölmüştür. Bu bölümler içinde alt başlıklar oluşturmuştur. Fıkhi konuları bu alt başlıklar altında düzenli bir şekilde ele almıştır. Ana başlıkları “kitab”, alt başlıkları “bab”, ikinci alt başlıkları “fasıl” ve fıkhi konuları “mesele” veya “kavl” diye isimlendirmiştir. İncelediğimiz nüshadaki²³ “kitab” adı altındaki ana başlıklar “Kitâbü’t-tahâre”²⁴ ile

²⁰ İbn Ebû Uşaybi’a, ‘*Uyûnü’l-enbâ’ fî tabakâti’l-eṭṭebbâ*, 3/125; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû’l-müzheb*, 2/259.

²¹ Ebû’l-Velîd Muhammed b. Aḥmed b. Muhammed b. Aḥmed Kurtûbî Endelusi İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-mukteşid* (Kâhire: Dâru’l-Ḥadîs, 2004), 4/169.

²² İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/9; 3/167,174,192.

²³ Ebû’l-Velîd Muhammed b. Aḥmed b. Muhammed b. Aḥmed Kurtûbî Endelusi İbn Rüşd el-Ḥafîd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-mukteşid* (Kâhire: Dâru’l-Ḥadîs, 2004)

²⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/13.

başlayıp “Kitâbü’l-akdiye”²⁵ ile bitmektedir. Hac bölümünü daha sonra yazmıştır. İbn Rüşd’ün bu eserine 44 yaşındayken h. 564 yılında başlayıp yaklaşık yirmi yıl sonra h. 584 yılında tamamlamıştır. Bu bilgileri hac bölümünün sonundaki kendi ifadelerinden öğreniyoruz.²⁶

1.2.4. Konuları Analiz Metodu

İncelediğimiz kadarıyla, İbn Rüşd eserinde konuları ele alırken genel olarak şu metodik yaklaşımda bulunmuştur:

1. Fıkhi meseleyi öncelikli olarak kitap ve sünnetle temellendirir.
2. Mesele üzerinde oluşan ittifakları ortaya koyar.
3. Meseleye dair fıkhi görüşleri nakleder. (Fıkhi görüşleri aktarırken herhangi bir sıralamayı esas almamıştır. Mâlikî mezhebinin görüşünü kimi zaman önce kimi zaman da sonra nakletmiştir.)
4. Mesele üzerindeki ihtilafları ve sebeplerini belirtir.
5. Her mezhebin/grubun konuya dair ortaya koyduğu delilleri açıklar.
6. Tüm bunlardan sonra ya mesele ilgili hiçbir görüş belirtmez ya tercih belirtmeden delillere itirazını aktarır ya da kendi kanaatini ifade edip tercihini belirtir.²⁷

1.2.5. Eserin Kendine Has Özellikleri

Bidâyetü’l-müctehid, ilim meclislerinde kabul görmüş bir eserdir. Onu bu konuma getiren sebep müellifinin takip ettiği yöntemdir. Onu diğer mukayeseli fıkıh kitaplarından ayıran özellikleri şöyle sıralanabilir.

- Kısa, öz ve anlaşılır bir üslupla anlatılması,
- Fıkhi meselenin detaylarına girmeden önce meseleye ön hazırlık yapması,
- Konuların tertip sırasının düzgün ve açıklamaların yeterli olması,
- Ana başlıkları alt başlıklara ayırması ve daha sonra fıkhi meseleleri alt başlıkların altında düzenli bir şekilde incelenmesi,
- Meseleyi incelerken konunun dışına taşmaması,
- Tekrarlardan kaçınmasıdır.

²⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 4/242.

²⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/142.

²⁷ Bu kanaate eserin tahâret, zekât ve oruç kısımları incelenerek ulaşılmıştır.

Belirtilen niteliklerin bir kısmı her ne kadar bazı eserlerde olsa da çalışmamızın konusu olan *Bidâyetü'l-müctehid* eserinde bu özelliklerin tümü bulunmaktadır. Bu da onu diğerlerinden farklı kılmaktadır.²⁸

1.2.6. Âlimlerin Eser Hakkındaki Görüşleri

Bu eser fıkıh kitapları arasında kıymetli bir yer edinmiştir. Bu durumu gösteren en açık delil ise âlimlerin esere verdikleri değer ve onun hakkındaki övgü dolu kanaatleridir. Bu değerli esere dair âlimlerden bazılarının görüşleri şöyledir:

İbn Ferhûn: “Kendi zamanında bu kitaptan daha faydalı bir kitap bilinmiyordu.”²⁹

Makkarî: “Bu kitap Mâlikî mezhebinde itimat edilen, önemli ve değerli bir eserdir.”³⁰

1.2.7. Eserde Kullanılan Mâlikî Mezhebi Kaynakları

İbn Rüşd eserinde bazen alıntılar yapmakta ve alıntı yaptığı eserlerin isimlerini anmaktadır. Çalışmamızın içeriği doğrudan Mâlikî mezhebine ait eserler ilgilendirdiğinden onlardan tespit edebildiklerimizi şöyle sıralayabiliriz:

- *el-Muvaṭṭa*³¹
- *el-Vâzihafî's-sünen ve'l-fıkh ve el-'Utbiyye*³²
- *el-Müdevvene*,³³
- *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fuḡahâ'i'l-emşâr ve 'ulemâ'i'l-aḡtâr fî mâ tezâmmenehü'l-Muvaṭṭa' min me'âni'r-re'yve'l-âşâr*,³⁴
- *el-Müntekâ*,³⁵
- *el-Muḡaddimâtü'l-mümeḡhidât*.³⁶

²⁸ Bu kanaate eser incelenerek ulaşılmıştır.

²⁹ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzheb*, 2/258.

³⁰ Ebü'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî et-Tilimsânî el-Maḡḡarî, *Nefhu't-tîb min ḡuşni'l-Endelüsi'r-raḡîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Haḡîb* (Beyrut: Daru's-Sâdir, ts.), 3/180.

³¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/45.

³² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/73.

³³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/59.

³⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/95.

³⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/157.

³⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/37.

1.2.8.Eserde Kullanılan Tercih İfadeleri

İbn Rüşd fıkhi görüşleri aktardıktan sonra katıldığı görüş varsa bunu bazen açıkça bazen de kapalı bir şekilde belirtmiştir. Katılmadığı görüşleri ise bazı ifadelerle eleştirmiştir. Katıldığı görüşlerde ⁴²(حسن جدا), ⁴¹(الحق), ⁴⁰(أولى), ³⁹(الأقيس), ³⁸(أقيس), ³⁷(أظهر عندي) gibi ifadeler kullanmıştır. Katılmadığı görüşleri ise ⁴³(ضعيف) gibi ifadeyle eleştirmiştir.

1.3. Mâlikî Mezhebi

Mâlikî mezhebi ismini, hicri ikinci asırda yaşamış olan Mâlik b. Enes'ten almıştır. Dört büyük Sünni fıkı mezhebinden biri kabul edilmiştir. Bu mezhep Ehl-i Medine, Mezheb-i Dâru'l-Hicret gibi adlarla da anılmıştır. Mâlikî mezhebi daha çok Kuzey Afrika ve Endülüs bölgelerinde yaygınlık kazanmıştır. Hatta İmam Mâlik'in vefatı öncesi Endülüs'te devletin resmi mezhebi haline gelmiştir. Kurucusu hayattayken herhangi bir devletin resmi mezhebi olan ikinci bir mezhep olmamıştır.⁴⁴

1.3.1. Mezhebin Kurucusu

Mâlikî mezhebinin kurucusunun tam adı Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî'dir. Hicri 90-98 tarihleri arasında Vâdi'l-Kurân'ın Zülmerve köyünde doğmuştur. Ailesi daha sonra Medine yakınlarındaki Akîk mevkiine, ardından Medine'ye yerleşmiştir. Dedesi Mâlik veya onun babası Ebû Âmir Yemen'den gelerek Medine'ye yerleşmiştir. Bundan dolayı Yemenî nispetiyle anılmıştır. Dedesi tabî'n neslinin önemli şahsiyetlerindendir.⁴⁵

İmam Mâlik, ilim tahsilini devrinin ilim merkezlerinin başında gelen Medine'de yapmıştır. İmam Mâlik Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra ilk olarak Abdurrahman b. Hüzmüz el-A'rec'den hadis dersi daha sonra fıkıh dersleri için Rebîâtürre'y'in ders halkasına katılmıştır. En çok faydalandığı hocası ise İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Bununla

³⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/44.

³⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/52.

³⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/23.

⁴⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/63.

⁴¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/73.

⁴² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/88.

⁴³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/41.

⁴⁴ Muhammed İbrahim Ahmed 'Ali - 'Ali b. Muhammed el-Hindî, *el-Mezhep 'inde'l-Hanefiyye – el-Mâlikiyye - eş-Şâfi'iyye – el-Hanbeliyye*, ed. Türkî Muhammed Hâmid (Kuveyt: el-V'ayî'l-İslâmî, 2012), 139.

⁴⁵ Muhammed Ebû Zehra, *Mâlik hayâtühü ve 'aşruhü ârâühü ve fıkühü* (Kahire: Dâru Fikri'l-'Arabî, ts.), 24-29; Ahmet Özel, "Mâlik b. Enes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/506.

birlikte İbn Ömer'in azatlısı Nâfi', Ebü'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Eyyûb es-Sahtiyânî, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Ebü'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman ve Hişâm b. Urve gibi âlimlerin ilim meclislerinde de bulunmuştur.⁴⁶ Kuruluşundan yaygınlaşma sürecine Mâlikî mezhebi kaynaklarda en genel manada teşekkül, gelişme ve istikrar olmak üzere üç dönemde ele alınmıştır.

1.3.2. Mezhebin Teşekkülü ve Mezhep İçi Ekoller

Bu dönem mezhebin kurucusunun ve onun izinden giden öğrencilerinin ortaya koymuş oldukları usul ve kuruluş sürecini ifade etmektedir. Aynı zamanda İmam Mâlik'in görüşleri ve öğrencilerinin yorumlarının bir araya getirilip yazılı hale getirildiği dönemdir.⁴⁷ Bundan dolayı bu dönemde mezhebe ait önemli eserler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birkaçı şöyle sıralanabilir:

- Sahnûn b. Sait et-Tenûhî (ö.240/854), *el-Müdevvene*
- Abdulmelik b. Habîb es-Sülemî' (ö. 238/853), *el-Vâziha*
- Muhammed b. Ahmet el-'Utbî (ö. 255/869), *el-'Utbîyye*
- İbn Mevvâz (ö. 269/883), *el-Mevvâziyye*⁴⁸

Mâlikî mezhebi müntesiplerinin yaşadığı bölge ve başında bulunan âlimlerin bakış açılarına göre kendi içinde de farklı ekollere ayrılmıştır. Bu ekollerden bazıları diğerlerine göre daha fazla tebarüz ederken bazıları ise zaman içinde kaybolmaya yüz tutmuştur.

Mâlikî mezhebi teşekkül sürecinde beş ekole ayrılmıştır. Bu ekolleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Medine ekolü: Mezhebin ana omurgasını oluşturan ekolüdür.⁴⁹ Medine ekolünü, Osman b. İsa b. Kinâne, İbnü'l-Mâcişûn (ö.214/829) ve İbn Nâfi (ö. 206/822) gibi fakihler oluşturmuşlardır. Bu ekolün en belirgin özelliği diğer ekollere göre fıkhi meselelerde hadisleri daha fazla ön planda tutmasıdır. Medine Mâlikîliği İbnü'l-Mâcişûn önderliğinde köklü hale gelmiştir.⁵⁰

⁴⁶ Ebû Zehra, *Mâlik hayâtühü ve 'aşruhü ârâühü ve fikhühü*, 31-33,105-121; Özel, "Mâlik b. Enes", 27/506.

⁴⁷ Muhammed İbrahim 'Ali, *İşlâhu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye* (Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru'l-Bühûslî'dirâsâtî'l-İslâmiyye, 2000), 32.

⁴⁸ "Bu eserler hakkında detaylı bilgiye Mâlikî Mezhebinin Literatürü kısmında yer verilmiştir."

⁴⁹ 'Ali, *İşlâhu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, 59.

⁵⁰ 'Ali -Hindî, *el-Mezhep*, 152-153; Eyyüp Said Kaya, "Mâlikî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/519.

b. Irak ekolü: Medine ekolünün devamı olup⁵¹ İmam Mâlikî'in talebelerinden Ka'nebî (ö. 221/836) ve İbn Mehdî (ö. 198/813-14) vasıtasıyla Basra'da oluşmaya başlamıştır. Ahmed b. Muazzel'in faaliyetleriyle Irak'ta yayılmıştır. Daha sonraları İbnü'l-Muazzel'in talebeleri tarafından Bağdat'ta zirveye ulaşmıştır. Bağdat ekolü, Medine ve Basra'daki Mâlikî fakihlerinin fıkıh anlayışından farklı bir anlayış geliştirmiştir. Çevrenin etkisiyle fıkhi mesellerde reyî ön plana almaya başlamıştır. Ancak hicri 450 yıllarında çok zayıflamış ve zamanla son bulmuştur.⁵²

c. Mısır ekolü: Teşekkül sürecinin başlarında en etkili olan ve İmam Mâlikî'in mezhebini en iyi şekilde temsil eden ekol olmuştur. Mısır ekolü İbnü'l-Kâsım (ö. 191/806), Eşheb el-Kaysî (ö. 204/820), İbn Vehb (ö. 197/813), Asbağ b. Ferec (ö. 225/840), İbn Abdülhakem (ö. 268/882) gibi âlimlerin öncülüğünde oluşmuştur.⁵³

d. Afrika (Mağrip) ekolü: Merkezî şahsiyetleri Esed b. Furât (ö. 213/828) ve Sahnûn olan Afrika'da yer alan Kayrevan çevresi Mısır ekolünün bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁴

e. Endülüs ekolü: Bu ekol Şebtûn'un (ö. 193/808-09) etrafında teşekkül etmiş ve Yahyâ el-Leysî (ö. 234/849) ile İbn Habîb'in (ö.238/853) çabaları sebebiyle Endülüs'te yayılmıştır. Bu ekol Afrika ekolünün uzantısıdır. Hatta bazı kaynaklarda bu iki ekol arasında bir ayırım yapılmayıp tek ekol olarak bahsedilmiştir.⁵⁵

Ekoller arasında herhangi bir konuda ihtilaf çıktığında tercih sıralaması genelde şu şekilde olmuştur:

- Mısırlılarla Medineliler arasında görüş ayrılığı söz konusu olursa Mısırlıların görüşü tercih edilir.
- Magriplilerle Iraklıların arasında görüş ayrılığı söz konusu olursa Mağriplilerin görüşü esas alınır.
- Mısırlılarla Mağriplilerin ihtilaf etmeleri durumunda Mısırlıların görüşü esas alınır.

⁵¹ 'Ali, *İştlâhu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, 64.

⁵² 'Ali, *İştlâhu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, 66; 'Ali -Hindî, *el-Mezhep*, 153-156; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/519.

⁵³ Muhammed Ebû Zehra, *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabiyye, ts.), 405; 'Ali -Hindî, *el-Mezhep*, 156-157; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/519.

⁵⁴ Muhammed b. Muhammed b. 'Ömer Maḥlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikîyye* (Beyrut: Dâr'ul-Kütüb'il-İlmiyye, 2003), 1/91; 'Ali, *İştlâhu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, 70; 'Ali -Hindî, *el-Mezhep*, 157-158; Bekir Karadağ, "Hicrî Beşinci Asra Kadar Kuzey Afrika'da Hanefilik", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/35 (30 Haziran 2019), 79; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/519.

⁵⁵ Maḥlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye*, 1/94; 'Ali, *İştlâhu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, 76-78; Ebû Zehra, *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, 406; 'Ali -Hindî, *el-Mezhep*, 162; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/519.

- Medinelilerle Mağriplilerin ihtilaf etmeleri halinde Medinelilerin görüşü tercih edilir.⁵⁶

1.3.3. Gelişme Dönemi

Gelişim dönemi, yaklaşık olarak hicri 4. asırdan başlayıp hicri 6. asrın sonlarına veya 7. asrın başlarına kadar devam eden dönemi ifade etmektedir. Mâlikî mezhebinde önemli değişimlerin yaşandığı dönem olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu dönemde ekoller arası ilişkiler artmıştır. Bu dönemin en önemli şahsiyeti *er-Risâle* eserinin sahibi İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'dir. İbn Ebû Zeyd (ö. 386/996) kendi dönemindeki bütün Mâlikî ekollerle ilmî ilişkiler kurmuş ve söz konusu ekollerin birikim ve usullerini mezcetmiştir. İbn Zeyd, aynı zamanda Mâlikî mezhebinde müteahhirün döneminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.⁵⁷

Hicri 5. asrın ikinci yarısında Mâlikî mezhebinin Irak ekolü çok zayıflayıp yok olmaya yüz tutmuştur. Bu dönemde Mâlikî mezhebi Hicaz, Mısır ve Kuzey Afrika'da özellikle Fâtımîler'in siyasî baskısı sebebiyle Endülüs ekolü gelişimini kesintisiz devam ettiren tek Mâlikî ekol olarak kalmıştır. Gelişme döneminin önemli eserleri arasında İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) *Câmi' u beyânî 'l- 'ilm, et-Temhîd* ve *el-İstizkâr* eserleri, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin (ö. 474/1081) *el-Müntekâ* ve İbn Rüşd el-Ced'in (ö. 520/1126) *el-Muḥaddimâtü 'l-mümehhidât* gibi önemli eserler bulunmaktadır.⁵⁸

1.3.4. İstikrar Dönemi

İstikrar Dönemi, İbn Hâcib'in *Câmi' u 'l-ümmehât* adlı eseriyle başlayarak günümüze kadar devam eden dönemi ifade etmektedir. Ayrıca "klasik dönem" olarak da adlandırılmıştır. Bu süreçte, Mâlikî fıkıh geleneği muhtasarlar, ta'likât, şerhler ve hâşiyelerle zenginleşmiştir. Özellikle özet eserler bu dönemde yoğun bir şekilde telif edilmiştir. Bu muhtasarlardan en meşhuru Halîl b. İshâk'ın (ö. 776/1374) *el-Muḥtaşar' dır*. Bu dönemde Mâlikî ekolleri arasında önemli bir farkın kalmadığı söylenebilir. Zira bu dönemde Mısır ve Medine ekolleri etkilerini yitirmiş diğer ekoller ise görüş açısından birbirine yaklaşmıştır. İstikrar döneminin önemli eserleri arasında Osman b. Ebû Bekr'in (ö. 646/1249) *el-Câmi' beyne 'l-ümmehât*, İbrahim b. Ferhûn'un

⁵⁶ Ebû Abdillâh Muḥammed b. Abdillâh b. 'Alî el-Ḥarâşî, *Şerḥu-l'Ḥarâşî 'alâ muḥtasari Ḥalîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/49.

⁵⁷ 'Ali, *İşṭilâhu 'l-Mezheb 'inde 'l-Mâlikîyye*, 186; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/520-521.

⁵⁸ 'Ali -Hindî, *el-Mezhep*, 171-172; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/521-522.

(ö. 799/1397) *Tebşiratü'l-ḥükkâm*, ve Ahmed b. Yahya el-Veşşerîsî'nin (ö. 914/1508) *el-Mi'yârü'l-mu'rib* gibi eserler bulunmaktadır.⁵⁹

1.3.5. Mâlikî Mezhebi Literatürü

1) *el-Muvatta'*

İmamı Mâlik, bu eserinde fikhî görüşlerini isnat ettiği hadisleri rivayet etmekte ve bunlar üzerinden fikhî mezhebini ortaya koymaktadır. *el-Muvatta'* adlı eserde İmam Mâlik'in fikhî görüş ve içtihatları hadis rivayetlerinden daha fazla yer tutmaktadır. Bu nedenden dolayı İmam Mâlik'in bu eseri erken döneme ait bir fıkıh kitabı olarak görülebilir.⁶⁰ *el-Muvatta'* adlı esrin birçok farklı rivayeti bulunmaktadır. Bunlardan en meşhurları Yahya b. Yahya el-Leysî'nin ve Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî (ö. 189/805) rivayetleridir.⁶¹ Bu eser üzerine birçok şerh yazılmıştır. En meşhurlarını şöyle sıralayabiliriz:

- a. *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fuḡahâ'i'l-emşâr ve 'ulemâ'i'l-aḡtâr fî mâ tezammenehü'l-Muvatta'* min me'âni'r-re'y ve'l-âşâr: Mağrib'in/Endülüs'ün fakihlerinden Yûsuf b. İbn Abdilberr'in önemli eserlerindendir. Fıkıh yönü daha ağırlıklı olan bir şerhtir. 30 cilt olarak basılmıştır.
- b. *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta'* mine'l-me'ânî ve'l-esânîd: İbn Abdilberr'in hadis yönü ağırlıklı olan şerhidir. Bu şerhi 30 yılda hazırlamıştır. 3 cildi fihrist olmak üzere 26 cilt olarak basılmıştır.
- c. *Tenvîru'l-Mesâlik*: İmam Suyûtî'nin (ö. 911/1505) yapmış olduğu bir şerhtir.
- d. *Şerhu'l-Muvatta'*: Muhammed b. Abdulbâkî ez-Zürkânî'nin (ö. 1122/1710) yapmış olduğu bir şerhtir. Bu şerh de birçok kez basılmıştır.
- e. *Evcezü'l-Mesâlik*: Hindistan âlimlerinden Muhammed Zekerîyyâ b. Muhammed el-Kandehlevî'ye (ö.1402/1982) ait bir şerhtir. Bu şerh Delhî'de 15 cilt olarak basılmıştır.⁶²

2) *el-Esediyye*

İmam Mâlik'in talebesi Ebû Abdillâh Esed b. el-Furât b. Sinan el-Kayrevânî'nin eseridir. Esed b. el-Furât'ın İbnü'l-Kâsım'a yönelttiği sorular neticesinde ortaya çıkan ve altmış bölümden oluştuğu söylenen eserdir.

⁵⁹ 'Ali, *İştilâhu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, 371-373; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/521-522.

⁶⁰ 'Ali, *İştilâhu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, 43.

⁶¹ 'Ali, *İştilâhu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, 93.

⁶² M. Yaşar Kandemir, "el-Muvatta'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/414-417.

3) *el-Müdevvenetü'l-Kübra*

Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî'nin eseridir. Zekâsı ve güçlü kavrayışı sebebiyle keskin görüşlü bir kuşun adı olan “Sahnûn” lakabıyla meşhur olmuştur. Bu eser Mâlikî mezhebinin en temel kaynağıdır. *el-Müdevvene* adlı eser, *el-Esediyye* adlı eserin meselelerine dayanır. Sahnûn bu meseleleri Esed b. el-Furât'tan öğrenerek yazmış, daha sonra da kendisi İbnu'l-Kâsım'a (ö.191/806) giderek bunları sunmuştur. İbnu'l-Kâsım da bazı meselelerin düzeltilmesi gerektiğini söylemiştir. Sahnûn, bu düzeltmeden sonra bu mesellere ek olarak İmam Mâlik'in talebelerinden İbn Vehb ve Eşheb'den öğrendiği bazı meseleleri de eklemiştir. Bununla birlikte bazı meseleleri kendi rivayet etmiş olduğu hadis ve âsâr ile delillendirmiştir. *el-Müdevvene* atmış bölümden oluşmaktadır.⁶³ *el-Müdevvene* üzerine pek çok muhtasar ve şerh yapılmıştır. *el-Müdevvene* 'nin muhtasarlarından en meşhurlarını şöyle sıralayabiliriz:

a. *Muhtaşarü'l-Müdevvene*: İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî,

b. *et-Tehzîb fî'htîşâri'l-Müdevvene*: Ebû Saîd el-Berâzî,

c. *el-Muqaddimâtü'l-mümehhidât*: İbn Rüşd el-Ced.

el-Müdevvene 'nin başlıca şerhlerini şöyle sıralanabilir:

a. *el-Câmi' li mesâ'ili'l-Müdevvene*: Ebû Bekir İbn Yûnus es-Sıkillî,

b. *et-Tebşıra*: Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Lahmî,

c. *Şerh 'ale'l-Müdevvene*: Mâzerî,

d. *Tırâzü'l-meclis*: Kâdî Ebû Ali Sened b. İnân,

e. *et-Tenbîhâtü'l-müstenbiṭa fî şerhi müşkilâti'l-Müdevvene ve'l-Muhteliṭa*: Kâdî İyâz.⁶⁴

4) *el-Vâzıḥa fî's-sünen ve'l-fıkh*

Abdûlmelik b. Habîb b. Süleymân es-Sülemî tarafından yazılan bu eser Mâlikî mezhebinde Ümmehât denilen temel metinler arasında sayılmaktadır. Mâlikî mezhebinin ilk ana kaynaklarından. Bu kitap on bölümde oluşmaktadır.⁶⁵

5) *el-'Utbiyye*

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz b. Utbe el-Utbî el-Kurtubî tarafından yazılan bu eser Mâlikî mezhebinde Ümmehât denilen temel metinler arasında sayılmaktadır. *el-Mesâ'ilü'l-müstahrece mine'l-esmi'a mimma leyse fî'l-*

⁶³ 'Ali, *İşṭilâḥu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, 114.

⁶⁴ Ali Hakan Çavuşoğlu, “el-Müdevvenetü'l-Kübrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/469-472.

⁶⁵ 'Ali, *İşṭilâḥu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, 109; Tahsin Görgün, “İbn Habîb es-Sülemî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/510-513.

Müdevvene diye de anılmıştır. Endülüs ekolünün *el-Müdevvenetü 'l-kübrâ*'dan sonra en çok itibar ettiği kitaptır.⁶⁶

6) *el-Mevvâziyye*

Muhammed b. İbrâhim b. Ziyâd el-İskenderânî tarafından yazılan bu eser Mâlikî mezhebinin ilk kaynakları arasında sayılmaktadır. Müellif bu eserinde İmam Mâlik ve talebelerinin görüşlerini bir araya getirmeye çalışmıştır.⁶⁷

7) *el-Müntehab*

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahyâ b. Ömer b. Lübâbe el-Kurtubî (ö. 330/942) bu esrinde *el-Müdevvenetü 'l-kübrâ*'da yer alan görüşleri ve zor anlaşılan ifadeleri açıklamaya ve mezhep içi farklı görüşleri uzlaştırmaya çalışmıştır.⁶⁸

8) *et-Tefrî' ve Şerhu 'l-Müdevvene*

Mâlikî fakihlerinden İbnü'l-Cellâb'a (ö. 378/988) ait olan bu eser Mâlikî mezhebinin ümmehât denilen temel metinlerden sonra bütün fikhî konuların belli bir düzen içinde ele alan ilk muhtasarlardan biridir. *Muhtaşarü 'l-Cellâb* diye de anılmıştır.⁶⁹

9) *er-Risâle*

İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin Ehl-i sünnet akaidi ve Mâlikî fikhına dair eseridir. Müellif bu eserle eğitime yeni başlayan çocuklara inanç, ibadet, günlük hayat ve ahlâkla ilgili temel bilgileri vermeyi amaçlamıştır.⁷⁰ Üzerine birçok şerh yazılmıştır. En meşhurlarını şöyle sıralayabiliriz:

- a. *Şerhu Risâleti 'bn Ebî Zeyd*: Kâdî Abdülvehhâb el-Bağdâdî.
- b. *et-Taḥrîr ve't-taḥbîr*: Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Fâkihânî.
- c. *Şerhu 'r-Risâle*: Abdullah b. Mikdâd el-Akfehsî.
- d. *Şerhu 'r-Risâle*: Ebü'l-Abbas Ahmed Zerrûk.
- e. *el-Fevâkihü'd-devvânî 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*: Ahmed b. Guneym b. Mühennâ en-Nefrâvî.⁷¹

⁶⁶ 'Ali, *İştîlâhu 'l-Mezheb 'inde 'l-Mâlikîyye*, 120-121; Ali Hakan Çavuşoğlu, "Utbi, Muhammed b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/237-239.

⁶⁷ Ahmet Özel, "İbnü'l-Mevvâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/125-126.

⁶⁸ M. Kâmil Yaşaroğlu, "İbn Lübâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/160-161.

⁶⁹ Ahmet Özel, "İbnü'l-Cellâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/539.

⁷⁰ 'Ali -Hindî, *el-Mezhep*, 199.

⁷¹ Ali Hakan Çavuşoğlu, "er-Risâle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/119-122.

10) en-Nevâdir ve 'z-ziyâdât 'alâ mâ fi 'l-Müdevvene min gayrihâ mine 'l-ümmehât min mesâ'ili Mâlik ve aşhâbih

İbn Ebî Zeyd'in fıkıh alanındaki diğer bir eseridir. Müellif bu eserinde İmam Mâlik'in içtihatlarını ve Mâlikî mezhebinin temel eserlerinde geçen meseleleri bir araya getirmiştir.⁷²

11) et-Telkîn fi 'l-fikhi 'l-Mâlikî

Irak ekolünün son temsilcilerinden olan Kâdî Abdülvehhâb'a (ö. 422/1031) ait bu eser Mâlikî mezhebinin temel metinlerinden biridir. Müellifi ait bazı eserler şöyledir:

- a. *el-Ma'ûne 'alâ mezhebi 'âlimi 'l-Medîne*
- b. *el-Mukaddime fi 'l-uşûl.*
- c. *'Uyûnü 'l-mecâlis*
- d. *el-İşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili 'l-hilâf*
- e. *Şerhu Risâle*⁷³

12) el-Beyân ve 't-taḥşîli mâ fi 'l-Müstahrece mine 't-tevcîh ve 't-ta'lîl

Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî'ye (ö. 520/1126) ait bir eserdir. Çevresindeki ilim ehli kimselerin kendisinden el-'Utbiyye'nin zor meselelerini açıklayan bir eser yazmasını istemeleri üzerine yazdığı bir kitaptır. *el-Utbiyye*'nin geniş şerhi mahiyetindedir.⁷⁴

13) İkdü 'l-cevâhiri 'ş-şemîne fi mezhebi 'âlimi 'l-Medîne

Mâlikî fakihî ve hadis âlimi İbn Şâs'ın (ö. 616/1219) günümüze ulaşan tek eseridir. Mezhep fıkının muteber kaynaklarından sayılan eser daha çok *el-Cevâhir* adıyla tanınmıştır.⁷⁵

14) ez-Zahîre

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısırî el-Karâfî'nin (ö. 684/1285) fıkıh alanında yazdığı en kapsamlı ve Mâlikî mezhebinin en önemli kitapları arasından sayılır. Müellif bu eseriyle *el-Müdevvenetü 'l-kübrâ*, *el-Cevâhir*, *et-*

⁷² 'Ali, *İştilâhu 'l-Mezheb 'inde 'l-Mâlikiyye*, 360; Ali Hakan Çavuşoğlu, "en-Nevâdir ve 'z-Ziyâdât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/30-33.

⁷³ Ferhat Koca, "Kâdî Abdülvehhâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/227.

⁷⁴ 'Ali -Hindî, *el-Mezhep*, 209; İbrahim Kâfi Dönmez, "el-Beyân ve 't-Tahsîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/29-30.

⁷⁵ Muhammed el-Hâdî Ebü'l-Ecfân, "İbn Şâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/369.

Telkîn, et-Tefrî‘ ve er-Risâle’’yi bir araya getirmiştir. Mâlikî mezhebinin görüşleri yanı sıra diğer üç mezhebin görüşlerine değinmiştir.⁷⁶

15) *el-Muhtaşar (Câmi ‘u’l-ümmehât)*

İbü’l-Hâcib diye meşhur olmuş olan Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus’un (ö. 646/1249) fıkıh usulü eseridir. İlim çevresinde kabul gördüğü için üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır.⁷⁷

16) *el-Muhtaşar*

Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî’nin (ö. 776/1374 [?]) en meşhur eseridir. Kuzey Afrika ülkelerinde *el-Kitâb* diye tanınmıştır. Eserin atmıştan fazla şerh ve hâşiyesi vardır. Bunların en meşhurlarını şöyle sıralayabiliriz:

- a. *eş-Şerhu’l-kebîr, eş-Şerhu’l-evsat, eş-Şerhu’s-şagîr*: Behrâm b. Abdullah ed-Demîrî.
- b. *et-Tâcve’l-iklîl*: Muhammed b. Yûsuf el-Mevvâk.
- c. *Şifâ’ü’l-galîl fî halli mukfeli Halîl*: İbn Gâzî el-Miknâsî.
- d. *Mevâhibü’l-celîl fî şerhi Muhtaşarı Halîl*: Muhammed b. Muhammed el-Hattâb.
- e. *eş-Şerhu’l-kebîr, eş-Şerhu’l-vasîl, eş-Şerhu’s-şagîr*: Ali b. Muhammed el-Üchûrî.
- f. *Şerh ‘alâ Muhtaşarı Halîl*: Abdülbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî⁷⁸

1.3.6. Mâlikî Mezhebinde Şer’i Deliller

Mâlikî mezhebinin usulü İmam Mâlik zamanında belirlenmemiş ve yazılmamıştır. Daha sonra talebeleri tarafından fûrû-i fıkıhtan yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu yönüyle Hanefî mezhebine benzemektedir.⁷⁹ Mâlikî mezhebinin usulü, delil türlerinin çeşitliliği açısından en zengin mezheplerden biridir. Bu şer’i delilleri şöyle sıralanabilir:

- a. Kitap
- b. Sünnet
- c. Sahâbe Kavli
- d. İcmâ

⁷⁶ ‘Ali, *İşılâhu’l-Mezheb ‘inde’l-Mâlikîyye*, 405-406.

⁷⁷ ‘Ali, *İşılâhu’l-Mezheb ‘inde’l-Mâlikîyye*, 399.

⁷⁸ Eyyüp Said Kaya, “el-Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/71-74.

⁷⁹ Ebû Zehra, *Mâlik hayâtühü ve ‘aşruhü ârâühü ve fikhühü*, 271.

- e. Ameli ehli Medine
- f. Kıyas
- g. İstihsân
- h. İstishâb
- i. Mesâlih-i Mürsele
- j. Sedd-i Zerâi‘
- k. Örf⁸⁰

⁸⁰ Ebû ‘Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. İdrîs Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Fuşûl*, thk. Tâha Abdurra‘ûf Sa‘id (b.y.: Şirketü’t-Tabâ‘ati'l-Fenniyyeti'l-Muttehîde, ts.), 1/445; Ebû Zehra, *Mâlik hayâtühü ve ‘aşruhü ârâühü ve fikhühü*, 276.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN RÜŞD'ÜN *BİDAYETÜ'L-MÜCTEHİT* ADLI ESERİNDE YER ALAN
TEMİZLİK, ORUÇ VE ZEKÂT BAHSİNDEKİ TERCİHLERİNİN MÂLİKÎ
MEZHEBİNE UYGUNLUĞU

2. İBN RÜŞD'ÜN *BİDAYETÜ'L-MÜCTEHİT* ADLI ESERİNDE YER ALAN TEMİZLİK, ORUÇ VE ZEKÂT BAHSİNDEKİ TERCİHLERİNİN MÂLİKÎ MEZHEBİNE UYGUNLUĞU

Klasik fıkıh kitaplarında konular; genelde “İbâdât”, “Muâmelât” ve “Ukûbât” şeklinde üç grupta ele alınır. Çalışmamızın bu bölümünde İbn Rüşd'ün *Bidayetü'l-müctehid* ve *nihâyetü'l-mukteşid* adlı eserinin “İbâdât” başlığının alt bölümlerinden olan “Tahâret”, “Oruç” ve “Zekât” konularını incelenmiştir.

Bu noktada İbn Rüşd'ün tercihlerinin Mâlikî mezhebine uygunluğunu tespit etmek temel gayemiz olacaktır. Buna mebni meseleler incelenirken öncelikle konuyla ilgili Mâlikî mezhebindeki yaklaşım belirlenmiş, ardından İbn Rüşd'ün tercihi ve esas aldığı görüşü tespit edilerek durumun mukayesesi yapılmıştır.

2.1. İbadetlerde Tahâret

“Tahâret” kelimesi, sözlükte “temizlemek ve arındırmak” anlamlarına gelmektedir.⁸¹ Terim olarak ise “maddi ve manevi kirleri gidermeyi” ifade etmektedir. Dinen manevi kirlilik hali sayılan abdestsizlik, cünüplük, hayız ve nifastan temizlenmeye “hadesten tahâret” denilirken vücut, elbise ve ibadet yerinin dinen pis sayılan maddelerden temizlenmesine ise “necâsetten tahâret” denir.⁸²

İbn Rüşd, tahâret ana başlığı altında sırasıyla abdest, gusül, teyemmüm ve necâsetten temizlenme konularını ele almış ve bu konulardaki tercihlerini ortaya konmuştur. Bu bağlamda her bir konu ve konuya bağlı alt başlık, Mâlikî mezhebindeki yaklaşımla mukayese edilerek incelenmesi yerinde olacaktır.

2.1.1. Abdest

2.1.1.1. Kulakların Meshi

Mâlikî mezhebinin temel görüşüne göre kulakların mesh edilmesi sünnettir. Zira İmam Mâlik'ten şöyle bir rivayet gelmiştir: “Kulaklar başın bir cüzüdür. Temizliği

⁸¹ İbn Manzûr Ebû'l-Fağl Muḥammed b. Mûkerrem el-Enşârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadîr, 1993), “tḥr” 4/503-506.

⁸² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 449; Salim Ögüt, “Tahâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/382-385.

yeni bir suyla yapılır.”⁸³Bazı Mâlikî fakihler ise kulakların mesh edilmesinin vacip (farz) olduğunu söylemişlerdir. Bunu Hz. Peygamber’den (s.a.s.) gelen “*Kulaklar baştan bir cüzdür*” rivayetine⁸⁴dayandırmışlar ve şunu söylemişlerdir: “Başı mesh etmek farz ise onun bir cüzü olan kulakları da mesh etmek farzdır.”⁸⁵

İbn Rüşd, bu konuda oluşan ihtilafların sebeplerini sıraladıktan sonra şu ifadelerle yer vermiştir: “Kulakların temizliği konusundaki rivayetlerde kulakları mesh edilmesi şöhret bulmuştur. Her ne kadar bu rivayetler *Sahîhayn*’⁸⁶de mevcut olmasa da uygulama bu şekilde yaygınlık kazanmıştır.”⁸⁷

Yukarıda aktardığımız ifadelerle göre İbn Rüşd, kulakların meshinin sünnet olduğu görüşündedir. Böylece Mâlikî mezhebinin de aralarında bulunduğu cumhurun görüşünü tercih etmiştir. Bu tercihinde sünnet delilini esas almıştır. Bununla birlikte diğer bir ihtilaf konusu olan baş mesh edildikten sonra kulakların meshi sırasında yeni bir suyun kullanılması hakkında ise görüş belirtmemiştir.⁸⁸

2.1.1.2. Ayakların Yıkanması

Mâlikî mezhebinin temel görüşüne göre abdestte ayakların aşık kemikleriyle birlikte yıkanması farzdır.⁸⁹İbn Rüşd, abdestte ayakların yıkanması konusunda Mâlikî mezhebinin de içinde bulunduğu cumhurun görüşünü tercih etmiş ve bu tercihini şu şekilde gerekçelendirmiştir:

⁸³ ‘Abdusselâm b. Sa’îd b. Hâbîb et-TenûhîSaḥnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1994), 1/124; Muḥammed Abdullah b. Abdirrahman el-Ḳayrevânî İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve’z-ziyâdât ‘alâ mâ fi’l-Müdevvene min gayrihâ mine’l-ümmehât min mesâ’ili Mâlik ve aşḥâbih*, thk. Muḥammed Abdülâzîzed-Debbâğ (Beyrut: Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, 1999), 1/39; Ebû’l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed İbn Rüşd el-Ced, *el-Muḳaddimâtü’l-mümehhidât li-beyânî mâ iḳteḏathü rîsûmü’l-Müdevvene mine’l-aḥkâmi’ş-şer’iyyât ve’t-taḥşîlâtü’l-muḥkemât li-ümmehâti mesâ’ilihe’l-müşkilât*, thk. Muḥammed Ḥacı (Beyrut: Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, 1988), 1/82.

⁸⁴ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ Şan’ânî, *el-Muşannef*, thk. Ḥabîbü’r-raḥmân el-A’zamî (Hindistan: el-Meclisu’l-‘İlmî, 1983), 1/11.

⁸⁵ Ebû Muḥammed ‘Abdul’azîz b. İbrâhîm b. Aḥmed İbn Bezîze, *Ravḏatü’l-müstebîn fi şerḥi Kitâbi’t-Telkîn*, thk. ‘Abdullaṭîf Zikâğ (b.y.: Dâru İbn Ḥazm, 2010), 1/195; Ebû Muḥammed el-Ḳâdî‘Abdülvehhâb, *el-İşrâf ‘alâ nüketi mesâ’ili’l-hilâf*, thk. el-Ḥabîb b. Tâhir (b.y.: Dâru İbn Ḥazm, 1999), 1/121.

⁸⁶ İmam Buhârî ile İmam Müslim’in *el-Câmi’u’s-şâḥih*’leri *Şahîhayn* diye anılmış. Bu ifade “sahih hadisleri ihtiva eden iki kitap” anlamındadır. M. Yaşar Kandemir, “Sahihayn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/527.

⁸⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/21.

⁸⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/21.

⁸⁹ Ebû Bekir İbn Yûnus es-Şıkkîlî, *el-Câmi’ li-mesâ’ili’l-Müdevvene* (b.y.: Câmî’atü’l-Ümmü’l-Ḳurâ, 2013), c. 1/29; Ebû ‘Abdillâh Muḥammed b. ‘Ali el-Mâzerî, *Şerḥu’t-Telkîn*, thk. Muḥammed el-Muḥtâr Selâmî (Beyrut: Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, 2008), 1/148; İbn Rüşd el-Ced, *el-Muḳaddimâtü’l-mümehhidât*, 1/80; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Aḥmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî el-Ḳarâfî, *ez-Zaḥîre*, thk. Se’îd A’râb (Beyrut: Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, 1994), 1/268.

... İşin özü itibariyle ayakların mesh etme yerine yıkanması başın ise yıkanma yerine mesh edilmesi daha uygundur. Çünkü genelde ayaklar daha çok kirlenir. Bu kirler de ancak yıkamakla temizlenir. Baş ise ayaklara nispetle daha az kirlendiğinden dolayı mesh etmekle temizlenir. Zira akli maslahatlar farz ibadetler için sebebiyet teşkil edebilir. Nitekim şari' burada maddi (temizlik) ve manevi (ibadet) olmak üzere iki unsuru dikkate almıştır.⁹⁰

Bu tercihte maslahatı ön plana çıkardığı görülmüştür. Yani bu konuda şer'i gayenin temizlik olduğunu, bununla ancak yıkamayla sağlanabileceğini ifade etmeye çalışmıştır.

İbn Rüşd, bu görüşü tercih etmekle birlikte görüşün dayandığı delili eleştirmiştir. Zira ona göre aşağıda geçecek olan şu rivayetin kendilerinden çok karşı görüşte olanlar için delil olacağıdır: "Biz hemen ayaklarımızın üzerine mesh ederek aceleyle abdest almağa başladık. Bunun üzerine Resulullah yüksek bir sesle "*Vay ateşten o topukların haline*" diye seslendi."⁹¹ Zira İbn Rüşd'e göre bu rivayet temizlik şeklinden ziyade yıkama yeri ile sınırlarını konu almaktadır.

2.1.1.3. Mest Üzerine Mesh Edilmesi

Mest, ayakları bilekleriyle beraber örten belli niteliklere sahip ayak giysisine verilen addır. Mesh ise ıslak elle bir uzvun ya da giysinin sıvazlanmasıdır.⁹² Mâlikî mezhebinin temel görüşüne göre farz olan mesh mahalli, mestin üstüdür. Mestin altının mesh edilmesi ise müstehaptır.⁹³ Mezhebin önde gelen fakihlerinden İbn Nâfi'e göre mestin üstüyle birlikte altının da mesh edilmesi farzdır.⁹⁴ Her iki görüş de İmam Mâlik'e nispet edilmiştir.⁹⁵ Mezhebin diğer önde gelen fakihlerinden Eşheb'e

⁹⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/22.

⁹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Züheyr b. Naşr (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001) "Vudû", 27 (No.163); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56) Tahâret, 25 (No.240).

⁹² Muhammed 'Amîmu'l-İhsân el-Müceddidî el-Bereketî, *et-Ta'rîfâtü'l-fıkhiyye* (Beyrut: Dâr'ul-Kütüb'il-İlmiyye, 2003), 205; Mehmet Erdoğan, "Mesh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/301-303.

⁹³ Ebû Muhammed el-Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne 'alâ mezhebi 'âlimi'l-Medîne*, thk. Hamîş'Abdullaḥ (Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ts.), 139; 'Abdurahmân b. Muhammed b. 'Asker, *İrşâdu's-Sâlik ilê eşrefi'l-mesâlik fi fıkhi'l-İmâm Mâlik* (Mısır: Muştafâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 10; Ebû'l-Hasen 'Ali b. Aḥmed el-'Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî 'alâ Kifâyeti't-tâlibi'r-rabbânî li-Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Ḳayrevânî*, thk. Yusuf Muhammed el-Bikâ'î (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 1/237; Aḥmed b. Ganîm b. Sâlim en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devvânî 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Ḳayrevânî* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1995), 1/162.

⁹⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân Ḥattâb er-Ru'aynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtaşarı Ḥalîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 1/324.

⁹⁵ Şahnûn, *el-Müdevvene*, 1/142; Şıkkîlî, *el-Câmi'*, 1/299; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/26.

(204/820) göre ise mestin altına da üstüne de mesh edilebilir. Bundan herhangi biri yapılırsa farz yerine gelmiş olur.⁹⁶

İbn Rüşd, bu konudaki ihtilafın sebebini birbirine muarız gibi gözükken iki rivayete⁹⁷ dayandırmıştır. Daha sonra şu ifadeleri yervermiştir: “Mestin üstünün mesh edilmesi gerektiğini ifade eden Hz. Ali’nin rivayet ettiği hadisi vücûbiyete, mestin üstüyle birlikte altının mesh edilmesini ifade eden Muğire’nin rivayet ettiği hadisi istihbâba⁹⁸ hamletmek suretiyle bu iki rivayeti cem edenlerin görüşü daha isabetlidir.” İbn Rüşd bunlara ek olarak bu meselede İmam Mâlik’in görüşünü desteklediğini ortaya koyan şu ifadeyi kullanmıştır: “Bu konuda en isabetli görüş Mâlik’in görüşüdür.”⁹⁹

Görüldüğü üzere göre İbn Rüşd, Mâlikî mezhebinin görüşünü tercih ettiğini açıkça belirtmiştir. Bu konuda delil olarak “İki hadis tearuz ettiğinde cem’/te’lif etmek, tercih etmekten evladır” usul kaidesini esas almıştır.

2.1.1.4. İçine Necaset Düştüğü Halde Vasfı Değişmeyen Suyun Durumu

Mâlikî mezhebinde miktarı çok olan suyun içerisine necaset düşüp de rengini, tadını ve kokusunu değiştirmezse bu suyun temiz olduğu konusunda ittifak vardır.¹⁰⁰ Ancak miktarı az olan sulara azda olsa necaset düşmesinde ihtilaf vardır. Bu noktada İmam Mâlik’e üç görüş nispet edilmiştir. Bunlardan ilki suyun necis olduğu, ikincisi suyun vasıflarından biri değişmediyse temiz olduğu, üçüncüsü ise kullanılması mekruh olduğudur.¹⁰¹ Medine ekolüne göre bir suyun içerisine necaset düşer de niteliklerinden herhangi birisini değiştirmezse su temiz ve temizleyici olarak kabul edilir. Mısır ekolü ise bu konuda ayrıma gitmiştir. Suyun miktarı az ise düşen necaset sebebiyle suyu necis saymıştır. Suyun miktarı çok ise nitelikleri bozulmamak kaydıyla

⁹⁶ Ebû ’Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn ’Abdiberr, *İhtilâfu aqvâli Mâlik ve aşhabihî*, thk. Hamîd b. Muhammed Lahmer (Fas: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 2003), 70.

⁹⁷ İbn Mâce, "Tahâret", 89 (No.550); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. ’Amr el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Şu’ayb Arnavut-Muhammed Kâmil Karh Beleşî (b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, ts.) "Tahâret", 61 (No.162).

⁹⁸ Bu terim mendupla eş anlamlı olup terim olarak “şâriin yapılmasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda istediği fiil” anlamındadır. Ferhat Koca, "Mendup", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/128.

⁹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/26.

¹⁰⁰ Ebû ’Ömer İbn ’Abdiberr, *el-Kâfî fî fikhiehli’l-Medîne*, thk. Muhammed el-Moritânî (Riyâd: Mektebetü Riyâdel-İlâhîye, 1980), 1/157.

¹⁰¹ Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve’t-tahşîl ve’s-şerhu ve’t-tevcîhu ve’t-ta’lîli mesâilî’l-mustehrace*, thk. Muhammed Hacı ve Âharûn (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1988), 1/35; İbn Rüşd el-Ced, *el-Muqaddimâtü’l-mümehhidât*, 1/79; Şıkkılı, *el-Câmi’*, 1/204.

temiz kabul etmiştir.¹⁰²Daha önce belirttiğimiz gibi Mâlikî mezhebinde genelde Mısır ekolünün görüşü, Medine ekolüne tercih edilmiştir.¹⁰³

İbn Rüşd, bu konudaki ihtilafı birbirine muarız görünen hadislerle¹⁰⁴ dayandırmıştır. O, her görüşün delilini zikrettikten sonra şu ifadeye yer vermektedir:

Kanaatimce cem' konusunda en doğru görüş, Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği hadisle aynı manayı taşıyan hadisleri kerahete, Ebû Said ile Enes'in hadislerini de caizliğe hamletmektir. Yine kanaatimce kerahetin sınırı, kişinin tiksinsmesine sebebiyet verecek miktarda suyu pis görünmesidir. Çünkü kişi içmek istemediği suyu Allah'a yakınlaşmak için de kullanmamalıdır. Midesinde görmekten tiksindiği suyu bedenine dökmekten de sakınır.¹⁰⁵

Yukarıdaki ifadelerinden de anlaşıldığı üzere İbn Rüşd, bu konuda İmam Mâlik'e nispet edilen görüşlerden birini tercih etmiştir. O da içine az bir necasetin düştüğü az miktardaki suyun kullanılması mekruhtur, görüşüdür. Bu konuda rivayetler arası cem'/te'lif kaidesini esas alınmıştır.

2.1.1.5.Temiz Sayılan Maddenin Düştüğü Suyun Durumu

Mâlikî mezhebinin temel görüşüne göre temiz olan bir şey suya düşer ve niteliklerinde bir değişikliğe neden olursa böyle bir su "temiz ve temizleyici olmayan" su grubuna dahildir.¹⁰⁶ Ancak İmam Mâlik'e nispet edilen bir görüşe göre şayet karışan şeyin parçaları az ise su temiz olmakla birlikte temizleyicidir.¹⁰⁷İbn Rüşd ise bu meselede İmam Mâlik'e nispet edilen "karışan şey az ise temizleyicidir" görüşünü tercih etmiştir. Kendi tercihini ise şöyle izah etmiştir:

Temiz bir madenin düşmüş olduğu suya dair hüküm, karışan şeyin çokluğu ve azlığına göre değişiklik arz eder. Çünkü bu karışan şey, bazen o kadar çok olur ki o suya artık "bal suyu" gibi bir isim verilir, mutlak su denilmez. Bazen de suyun

¹⁰² İbn 'Abdilberr, *el-Kâfî*, 1/156.

¹⁰³ Mâlikî mezhebi ekollerine bkz.

¹⁰⁴ "Sizden birisi uyandığında kabın içine ellerini koymadan önce iki elini yıkasın. Çünkü gece uyurken elinin nerede gecelediğini bilemez." Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvaftâ*, nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf (Kahire: y.y., 1382/1962), "Tahâret", 9; Buḥârî, "Vudû", 26 (No.162); "Suyu hiçbir şey necis yapmaz." İbn Mâce, "Hayd", 520; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 33 (No.67); Bedevinin biri Mescid-i Nebevî'de küçük abdestini bozmuştu. Sahabe de ona bağırdı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Adama karışmayın. Abdest bozduğu yere bir kova (veya büyük bir kova) su dökün." Müslim, "Tahâret", 284; "Sakın sizden biri durgun suya idrar yapmasın; sonra ondan yıkanır" Buḥârî, "Vudû", 68 (No.239); Müslim, "Tahâret", 282.

¹⁰⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/30.

¹⁰⁶ İbn 'Abdilberr, *el-Kâfî*, 1/155; Ebû'l-Kâsım 'Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasan İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî' fî fikh'l-İmam Mâlik b. Enes*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007), 1/37; Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbnü'l-Kaşşâr, *Uyûnu'l-edille fî mesâilî'l-hilâf beyne fuḳahâ'i'l-emşâr* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 2006), 2/764; İbn Rüşd el-Ced, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, 1/86; Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-Devvânî*, 1/124.

¹⁰⁷ Ebû'l-Hasan 'Ali b. Muhammed el-Laḥmî, *et-Tebşîrali'l-Laḥmî*, thk. Ahmed b. 'Abdulkerim Necib (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 2011), 1/38; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/33.

kokusundan başka bir vasfı değişmez. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), Ümm-i Atiyye'ye vefat eden kızını yıkamasını emrederken “*Onu, su ve sedir ile yıkayın ve sonunda üzerine dökeceğiniz suya kâfur ekleyin*” buyurmuştur.¹⁰⁸ Kâfur katılan su ise şüphesiz içine bir şey karışmış bir sudur. Fakat ona kayıtsız (mutlak) su denmeyecek duruma da gelmemiştir.¹⁰⁹

İbn Rüşd'ün yukardaki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi bu meselede akıl ve sünnet delilini esas almıştır.

2.1.1.6.Müste'mel (Kullanılmış) Suyun Durumu

Abdest ve gusül gibi hükmî temizlikte kullanılmış sulara *mâ-i müsta'mel* denilmiştir.¹¹⁰ Mâlikî mezhebinin meşhur görüşüne göre müste'mel suyun abdeste kullanılması mekruhtur.¹¹¹ Yine İmam Malik'e göre şayet başka bir su bulunmaz ise bu suyla abdest almak teyemmüm almaktan evladır.¹¹² Mâlikîlerden Asbağ b. Ferec'e göre ise müste'mel su temizdir ancak temizleyici değildir. Dolayısıyla bu suyla abdest alınmaz. Şayet başka bir su bulunmaz ise teyemmüm alınır.¹¹³ İbn Rüşd ise tercihini şöyle ortaya koymuştur:

Bu ihtilâfın sebebi, müste'mel suyun mutlak suyun kapsamına girmediği düşüncesidir. Hatta bazıları ileriye giderek bu müste'mel suya, su demekten ziyade “gisale” demek daha uygun demişlerdir. Halbuki Hz. Peygamber'in ashabı onun abdestinden arta kalan su için adeta kavga ederlerdi.¹¹⁴ Bu arta kalan suya, müste'mel sudan düşmüş olması da kaçınılmazdır. Kısacası bu su, mutlak sudur. Çünkü genelde bu su ile yıkanan uzuvların kiri suyun herhangi bir niteliğini (renk, koku ve tat) değiştirmez. Değiştirse bile, içine temiz bir maddenin karışması ile niteliklerinden biri değişen su hükmünde olur.¹¹⁵

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi İbn Rüşd, bu konuda mezhep dışı bir görüşü tercih etmiştir. Bu görüş ise Ebû Sevr (ö. 240/854) ve Dâvud ez-Zâhiri'ye (ö. 270/884) nispet edilmiştir.¹¹⁶ O, bu meselede sünnet delilini esas almıştır.

¹⁰⁸ Buḥârî, “Cenâiz”, 8 (No.1253).

¹⁰⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/33.

¹¹⁰ Bereketî, *et-Ta'rifâtü'l-fıkhiyye*, 190.

¹¹¹ Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 134,178; a.mlf., *el-İşrâf*, 1/175; Ebû't-Tâhir İbrâhim b. Abdüşşamed et-Tenûhî, *et-Tenbih 'alâ mebâdi'i't-tevcîh*, thk. Muhammed Bilihsan (Beyrut: Dâru İbn Hâzm, 2007), 1/227; Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm İbn Şâs, *'İkdü'l-cevâhiri's-semîne fi mezhebi 'âlimi'l-Medîne* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 1/9.; Haṭṭâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 1/66.

¹¹² Şahnûn, *el-Müdevvene*, 1/115; İbn 'Abdiberr, *İhtilâfu akvâli Mâlik ve aşhabihî*, 26.

¹¹³ İbn Şâs, *'İkdü'l-cevâhiri's-semîne*, 1/9; İbn 'Abdiberr, *İhtilâfu akvâli Mâlik ve aşhabihî*, 27; Haṭṭâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 1/66.

¹¹⁴ Buḥârî, “Vudû”, 41 (No.189).

¹¹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/34.

¹¹⁶ Ebû 'Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn 'Abdiberr, *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fuḡahâ'i'l-emşâr ve 'ulemâ'i'l-aḡtâr fi mâ teẓammenehü'l-Muvaṭṭa' min me'âni'r-re'y ve'l-aḡsâr*, thk. Sâlim Muhammed Aṭâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/201.

2.1.1.7. Karşı Cinse Temas

Mâlikî mezhebine göre bir kadına, haz amaçlı dokunulur veya öpülürse abdest bozulur.¹¹⁷Kadına haz amaçlı dokunmanın meziye neden olacağı ve bunun da abdesti bozacağını gerekçe olarak göstermişlerdir.¹¹⁸

İbn Rüşd, İslâm hukukçularının bu meselede farklı görüşler belirttiklerini söylemiştir. Buna neden olan şeyin ayette¹¹⁹ geçen ve Arap dilinde bazen “elle dokunma” bazen de “cinsel münasebet” anlamlarına gelen (مس) l-m-s kelimesi olduğunu söylemiştir. Daha sonra kendi tercihi şöyle ortaya koymuştur:

Bu kelimenin her iki anlamı ifade etme konusunda eşit veya eşit dereceye yakın olsa da bana göre ayette -her ne kadar bu mecazi anlamı olsa da- “cinsel ilişki” anlamı daha belirgindir. Çünkü Kurân-ı Kerim’de aynı anlamda olan yaklaşmak (مباشر) ve dokunmak (مس) kelimeleriyle cimâ’ (cinsel birliktelik) anlamı ima edilmiştir.¹²⁰İkinci olarak bu mana alınırsa teyemmümün gusül yerine geçtiği anlamı herhangi bir takdir yapmaya ihtiyaç duyulmadan bu ayetten anlaşılmış olur. Üçüncü olarak ise ikinci anlamı almak suretiyle bu ayet ile hadisler arasında oluşan zahiri tearuzu da ortadan kaldırılmış olur.¹²¹

İbn Rüşd, yukardaki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi bu meselede Mâlikî mezhebinin görüşünü tercih etmeyerek mezhep dışı bir tercihte bulunmuştur. Tercih ettiği görüş ise Hanefî mezhebinin görüşü olmuştur.¹²² Bu konuda delil olarak ise Kurân-ı Kerîm’in diğer ayetlerinde geçen eşanlamlı kelimelerin mecazi anlamda kullanılmasını göstermiştir. Bu tercihine delil olarak Kur’an ve lügati esas aldığı söylenebilir.

2.1.2. Düzensiz Âdet Kanaması Olan Kadının Durumu

İbn Rüşd’ün tercihinin bulunduğu konulardan birisi de düzensiz âdet kanaması olan kadının durumu hakkındadır. Medine ekolü, İmam Mâlik’ten âdet günlerinde birkaç gün kanayıp birkaç gün kesilmek suretiyle âdet kanaması aralıklı olan bir kadın hakkında şunu rivayet etmiştir: “Böyle bir kadın sadece kanın aktığı günleri birbirine eklemek suretiyle toplar. Kanın görülmediği günlerde ise yıkanır ve bu (temizlik) hali

¹¹⁷ İbn ‘Abdilberr, *el-Kâfî*, 1/148; a.mlf., *el-İstizkâr*, 2000, 1/255; Ebû Muhammed el-Kâdî ‘Abdülvehhâb, *et-Telkîn fi’l-fikhi’l-Mâlikî*, thk. Ebû Üveys Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2004), 1/22; Ebû Bekr b. Hâsen b. Abdillâh Keşnâvî, *Eshelu’l-medârik şerhu İrşâdû’s-Sâlik fi mezhebi imâmi’l-eimme Mâlik* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 1/96.

¹¹⁸ Mâzerî, *Şerhu’-t-Telkîn*, 1/174.

¹¹⁹ el-Mâide, 5/6.

¹²⁰ el-Bakara, 2/187; Âli İmrân, 3/37

¹²¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/44.

¹²² ‘Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Aḥmed Kâsânî, *Bedâ’i’u’ş-şanâ’i’ fi tertibi’ş-şerâ’i’* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1986), 1/30.

devam ettikçe namazını da kılar. Şayet kanın aktığı günlerin sayısı on beş günü bulursa o zaman bu kan istihaze¹²³ kanıdır.”¹²⁴

İbn Kasım ve Mısır ekolü ise İmam Mâlik’ten şu farklı rivayeti aktarmışlardır: “Böyle bir kadının topladığı günler eğer âdet günleri kadar olursa fazladan üç gün daha bekler. Şayet bu üç günde kan görmez ise bu üç günü âdet günlerinden saymaz. Kanın görülmediği günlerde ise yıkanır ve temizlik süreci devam ettikçe namazlarını kılar ve oruçlarını tutar. Bu durum ise bir hayız dönemi olarak kabul edilir.”¹²⁵

İbn Rüşd kendi tercihini beyan etmeden önce İmam Mâlik’in ortaya koymuş olduğu iki görüşün kendi usulüne uygun olmadığını şöyle eleştirir:

İmam Mâlik’in, kadının âdet döneminde kan görmediği günleri âdet süresine dahil etmemesi anlamsızdır. Çünkü bu günler ya âdet ya da temizlik günleridir. Şayet âdet günleri ise âdet günlerine eklemek gerekir. Eğer temizlik günleri ise aralarına kan günleri girdiği için eklemesi gerekmez. Esasen İmam Mâlik’in usulüne göre bu günler, temizlik günleri değil âdet günleridir. Çünkü ona göre temizlik halinin en kısa süresi sekiz gündür.¹²⁶

İbn Rüşd, kanın kesildiği günlerin, âdet günlerinden sayılması gerektiğini şöyle savunur:

Kanaatimce doğru olan şudur: Âdet günlerinde veya lohusalık döneminde kan görülmeye başlandıktan sonra bir iki gün kanın kesilip daha sonra adet günlerinin veya lohusalık döneminin bitimine kadar normal seyrine dönmesi doğal bir durumdur. Bu durum âdet günleri bitinceye kadar gün içerisinde kanın bir-iki saat akıp daha sonra kesilmesine benzer.¹²⁷

İbn Rüşd yukarıdaki aktardığımız ifadelerden ve İmam Mâlik’in görüşünü eleştirmesinden anlaşıldığı gibi mezhep dışı bir görüşü tercih etmiştir. Tercih ettiği görüş ise Hanefî mezhebinin mezhep görüşü¹²⁸ ve Şafi’î mezhebinin meşhur¹²⁹ görüşüdür. Bu meseledeki tercihinde kıyas delilini esas almıştır.

¹²³ Bu terim “kadının rahminden hayız ve nifas halleri dışında genellikle de bir hastalık sebebiyle kan akmasını” ifade eder. Salim Ögüt, “İstihâze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/334.

¹²⁴ İbn ‘Abdîberr, *el-İstizkâr*, 1/350.

¹²⁵ İbn ‘Abdîberr, *el-İstizkâr*, 1/350.

¹²⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/58.

¹²⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/58.

¹²⁸ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i*, 1/44.

¹²⁹ Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-mühezzebe* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1925), 1/502.

2.1.3. Teyemmüm

2.1.3.1. Teyemmümde Niyet

İmam Mâlik'ten teyemmümde niyetin şart olduğu rivayet edilmiştir. Mâlikî mezhebi fakihleri de teyemmümde niyetin vacip (farz) olduğunda ittifak etmişlerdir.¹³⁰İbn Rüşd de Mâlikî fakihlerle aynı kanaati paylaşmıştır. Gerekçe olarak teyemmümün, hikmeti anlaşılamayan taabbüdî bir ibadet olmasını göstermiştir.¹³¹ Çünkü sadece ibadet anlamı taşıyan dini görevlerde niyet edilmesi gerektiği konusunda ittifak edilmiştir.¹³²İbn Rüşd bu tercihinde kıyas delilini esas almıştır.

2.1.3.2. Teyemmüm Öncesi Suyun Aranması

Mâlikî mezhebinin fakihleri, teyemmümden önce suyun aranmasını, sıhhat şartından saymışlar ve bu konuda da ittifak etmişlerdir. Bu arama faaliyetinin her namaz için tekrarlanması gerektiğini de söylemişlerdir.¹³³

İbn Rüşd, bu konudaki ihtilaf nedeninin “suyu aramadan teyemmüm eden bir kimseye ‘su bulamamış’ denilip, denilmeyeceği” olduğunu söyledikten sonra kendi tercihini şöyle belirtmiştir:

Kanaatimce bu konuda doğru olan şudur: Bir kimse çevresinde su bulunmadığını kesin olarak biliyorsa -bunu ister daha önceki bir aramakla ister başka şekilde öğrenmiş olsun- o adam su bulamamış kabul edilir. Şayet suyun bulunmadığını kesin olarak bilmiyorsa, o suyu bulamamış kabul edilmez. Bundan dolayı, aynı yerde birkaç sefer teyemmüm eden kimsenin “her seferinde suyu araması şarttır” demek, zayıf bir görüştür. Ancak başlangıçta suyu araması şarttır” demek ise kuvvetli bir görüştür.¹³⁴

İbn Rüşd, bu konuda içtihat etmiştir. Bazıları¹³⁵ her ne kadar bu konuda Hanefî mezhebinin görüşünü¹³⁶ tercih ettiğini öne sürseler de kanaatimizce İbn Rüşd bu meselede içtihat etmiştir. Kanaatimizce o, bu meselede şu küllî kaideyi esas almıştır: Şekk ile yakîn zâil olmaz (Kesin olarak bilinen bir şey, şüphe ile ortadan kalkmaz).

¹³⁰ İbnü'l-Kaşşâr, *Uyûnu'l-edille*, 1/103; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 146; a.mlf., *el-İşrâf*, 1/116; İbn 'Abdilberr, *el-İstizkâr*, 2000, 1/264; İbn Rüşd el-Ced, *el-Muḥaddimâtü'l-mümehhidât*, 1/65; Kârâfî, *ez-Zahîre*, 1/351.

¹³¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/73.

¹³² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/15.

¹³³ 'Ömer, *Uyûnu'l-edille*, 2/1000, 3/1149; 'Abdülvehhâb, *et-Telkîn*, 1/29; a.mlf., *el-Me'ûne*, 149; a.mlf., *el-İşrâf*, 1/166; Şakâlî, *el-Câmi'*, 1/350; İbn 'Abdilberr, *el-Kâfî*, 1/183; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Muctehid*, 1/73; Kârâfî, *ez-Zehîra*, 1/335; Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 1/189.

¹³⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/73.

¹³⁵ Ahmed b. el-Emin el-'Umrânî, *İhtiyârâtü İbn Rüşd el-Hafîd el-fıkhiyye fî Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muḥteşid* (Beyrut: Dâru İbn Hâzım, 2011), 1/133.

¹³⁶ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 1/47.

2.1.3.3. Teyemmümde Vaktin Girmesini Sıhhat Şartı Olarak Değerlendirme

Mâlikî mezhebinin meşhur görüşüne göre namaz vaktinin girmesi, teyemmümün sıhhat şartıdır. Mâlikî fakihlere göre bunun gerekçesi şudur: “Allah, teyemmümü su bulamayan kimse için namaza kalkma sırasında farz kılmıştır. Namaza kalmak ise ancak namaz vakti girdikten sonra olabilir.”¹³⁷ Mâlikî fakihlerden İbn Şa’bân (ö.355/966) ise mezhebin meşhur görüşünün aksine namaz vaktinin girmesi, teyemmümün sıhhat şartı olmadığını söylemiştir.¹³⁸ İbn Şa’bân, bu sonuca teyemmümü abdeste kıyas ederek varmıştır.¹³⁹ İbn Rüşd bu konuda İbn Şa’bân’ın görüşünü tercih etmiştir. Kendi tercihinin şöyle izah etmiştir:

Bu konudaki ihtilaf nedeni teyemmümün namaza kıyas edilmesindedir. Bu ise zayıf bir kıyastır. Çünkü teyemmümün, namazdan çok abdeste kıyas edilmesi daha uygundur. Bununla birlikte teyemmümün sıhhati için namaz vaktinin girmesini şart koşturmak, teyemmümü vakitli ibadetler kategorisinde değerlendirmek anlamına gelir. Bu ise doğru değildir. Çünkü ibadetlere vakit belirlemek ancak sem’î bir delille (ayet ve hadis) olabilir.¹⁴⁰

İbn Rüşd, bu meselede istishab deliline dayanarak, teyemmümün vakitli bir ibadet olduğunu gösteren bir delil olmadıkça teyemmüm için vakit belirlenemeyeceğini söylemiştir. Bununla birlikte İbn Rüşd, bu meselede teyemmümü abdeste benzeterek kıyas delilini de kullanmıştır.

2.1.3.4. Teyemmümde Ellere Mesh

Mâlikî mezhebinin meşhur görüşüne göre teyemmümde ellerin mesh edilmesi vacip, dirseklere kadar mesh edilmesi ise müstahaptır.¹⁴¹ İmam Mâlik’in talebelerinden İbn Nâfi’ ise teyemmümü abdeste kıyas ederek dirseklere kadar mesh etmenin vacip olduğunu söylemiştir.¹⁴²

İbn Rüşd, bu meseledeki ihtilaf nedenini bu konuya dair farklı rivayetlerin bulunmasına ve el (ﻯ) kelimesinin müşterek bir lafız olmasına bağlamıştır. İbn Rüşd,

¹³⁷ İbnü’l-Kaşşâr, *Uyûnu’l-edille*, 3/1135, 1147; Kâdî ‘Abdülvehhâb, *el-Me’ûne*, 149; İbn Rüşd el-Ced, *el-Muḳaddimâtu’l-mümehhidât*, 1/120; Muḳammed b. Yûsuf b. Ebi’l-Kâsım b. Yusuf el-Mevvâk, *et-Tâcve’l-iklillî- Muḳtaşari Ḥalîl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 1/501.

¹³⁸ İbn Rüşd el-Ced, *el-Muḳaddimâtu’l-mümehhidât*, 1/120.

¹³⁹ Mâzerî, *Şerḥu’-t-Telkîn*, 1/275.

¹⁴⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/74.

¹⁴¹ İbnü’l-Kaşşâr, *Uyûnu’l-edille*, 3/1097; Şıkkîlî, *el-Câmi’*, 1/314; İbn Rüşd el-Ced, *el-Muḳaddimâtu’l-mümehhidât*, 1/114-115; Ahmed b. Türkî, *Ḥulâşatu’l-Cevâhiru’z-zekiyye fî fîkhi’l-Mâlikiyye* (Abûzâbi: el-Mecma’u’s-Şekâfi, 2002), 18; Ebû Abdillâh Muḳammed b. Ahmed b. Muḳammed Meyyâre el-Fâsi Meyyâre, *ed-Dürü’s-şemîn ve’l-mevridi’l-mü’in fî şerḥi’l-Mürşidi’l-mü’in*, thk. ‘Abdullah el-Minşâvi (Kâhire: Dâru’l-Ḥadîs, 2008), 225.

¹⁴² İbn Rüşd el-Ced, *el-Muḳaddimâtu’l-mümehhidât*, 1/114.

cumhurun kıyastan dolayı sened yönünden sabit olan bir rivayeti¹⁴³ bırakıp sened yönünden sabit olmayan rivayeti¹⁴⁴ tercih etmelerini eleştirmiştir. Daha sonra (ﻳ)kelimesinin “el” anlamına gelmesi, “kol” anlamına gelmesinden daha açık olduğunu belirtmiştir. Çünkü ona göre(ﻳ) kelimesinin “el” anlamında kullanılması hakiki diğer manalarda kullanılması ise mecâzîdir.¹⁴⁵İbn Rüşd, tercihini şu ifadeleriyle ortaya koymuştur:

Bu konuda isabetli olan, yalnız elleri mesh etmenin farz olmasıdır. Zira (ﻳ)kelimesinin “el” anlamına gelmesi, dirsek ve pazı anlamlarına gelmesinden daha açık veya eşit derecededir. Eğer “el” anlamı onlardan daha açık ise Ammar'ın rivayet ettiği hadis daha sabit olduğu için “el” anlamını almak gerekir. Teyemmümü abdeste kıyas etmek ve sübut bulmamış diğer hadisleri Ammar'ın rivayet ettiği hadise tercih etmek de anlamsızdır.¹⁴⁶

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi mezhep içi bir görüş tercih etmiştir. Bu görüş aynı zamanda Hanbeli mezhebinin de görüşüdür.¹⁴⁷Bu tercihinde hadis ve lügati esas almıştır.

2.1.3.5. Namaz Esnasında Suyu Ulaşma

Mâlikî mezhebine göre kişi namaz esnasında veya sonrasında suyu bulursa kıldığı namaz bozulmaz. Ancak ulaştığı bu su ile kılacağı diğer namazlar için abdest alması gerekir. Suyu namazı eda etmeden önce bulur ve vaktin çıkmasından da tedirgin olmazsa bu su ile abdest alması gerekir. Şayet vaktin çıkmasından korkarsa teyemmüm edip namazını kılar.¹⁴⁸

İbn Rüşd, mezheplerin görüşlerini aktardıktan sonra şu ifadelerle Mâlikî mezhebinin de içinde bulunduğu diğer grubu eleştirerek tercihini ortaya koymuştur:

“Namaza başladıktan sonra su bulunursa, teyemmüm bozulur” görüşü, usûle daha uygun bir görüştür. Çünkü bir şeyin abdesti, namaz dışında bozup fakat namaz içinde bozmaması, şeriata uygun bir şey değildir. Nitekim namaz içinde

¹⁴³ “İki elini toprağa vurduktan sonra onları üfleme, daha sonra da iki elini yüzüne ve koluna sürme sana yeterlidir.” Müslim, “Hayd”, 110.

¹⁴⁴ “Sana, iki elin içini toprağa vurduktan sonra onları üfleme, sonra da yüzüne ve dirseklere kadar iki elinle mesh etmen yeterlidir.” Ebû Dâvûd, “Tâhâret”, 119 (No.328).

¹⁴⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/75.

¹⁴⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/75.

¹⁴⁷ Ebû'l-Ferec Şemsüddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî* (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968), 1/180; a.mlf., *eş-Şerhu'l-kebîr 'ale'l-Muğnî*, thk. Dr. 'Abdulfettâh Muhammed el-Hulv Dr. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Hicrî'lî't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, 1995), 1/277.

¹⁴⁸ Kâdî 'Abdülvehhâb, *et-Telkîn*, 1/30; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/79; Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Cüzey el-Kelbî, *el-Kavânîni'l-fıkhiyye* (b.y.: y.y., ts.), 30; Meyyâre, *ed-Dürü's-semîn*, 227; Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 1/196.

gölmenin abdesti bozduğunu ve namaz dışında bozmadığını söyleyen İmam Ebû Hanîfe'nin bu görüşü hadise dayandığı halde, diğer fakihler yadırgamıştır.”¹⁴⁹

Yukarıda aktardığımız ifadelerle göre İbn Rüşd'e göre nasıl ki namazdan önce ve sonra bulunan su teyemmümü bozuyorsa, namaza başladıktan sonra bulunan su da teyemmümü bozar. Bu konuda hangi delili esas aldığı açık olmamakla birlikte Hanefî mezhebinin görüşünü tercih etmiştir. Hanefî mezhebi bu konuda kitap¹⁵⁰ delilini esas almıştır.¹⁵¹ İbn Rüşd de bu delili dikkate almış olabilir.

2.1.4. Necasetten Tahâret

2.1.4.1. Hayvan İdrar ve Dışkının Temiz Sayılması

Mâlikî fakihler, hayvanları ‘eti yenmesi helâl olan, helâl olmayan ve mekruh olan’ şeklinde üç gruba ayırmışlardır. Eti yenmesi helâl olmayan hayvanların idrarı ve dışkısının necis ve eti yenmesi helâl olan hayvanların idrarı ve dışkısının temiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Eti yenmesi mekruh olan (at gibi) hayvanlar hakkında ise iki görüş vardır. Birinci görüşle göre idrar ve dışkıları necistir. İkinci görüşle göre ise nasıl ki etlerinin yenilmesi mekruh ise idrar ve dışkıları da aynı şekilde mekruhtur.¹⁵²

İbn Rüşd, aktardığı bu görüşlerin dışında yeni bir yaklaşımda bulunmuştur. Ona göre hayvan pisliklerinden ağır kokan ve tiksinti verenle kokusu güzel olan ve tiksinti vermeyenler bir değildir. Daha sonra denizde yaşayan bir hayvanın pisliği olan ‘amber’ maddesi ile bir hayvanın kan artığından meydana gelen ‘misk’ maddesini örnek olarak vermiştir. Âlimlerin amberin temiz olduğu konusunda ittifak ettiğini söylemiştir.¹⁵³

İbn Rüşd, yukarıdaki görüşünü ifade etmeden önce dikkat çekici şu ifadeyi kullanmıştır: “Daha önce kimsenin söylemediği bir görüşü ortaya atmak caiz olsaydı şöyle denilirdi ...”¹⁵⁴ Bu ifade kendi döneminde yeni içtihatların yapılmasına mesafeli bakıldığını göstermektedir. Ancak bu görüşü kendi eserinde belirtmesi kendisinin bu

¹⁴⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/79.

¹⁵⁰ en-Nisâ 4/43.

¹⁵¹ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Çudûrî, *et-Tecrid*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc (Kâhire: Dâru's-Selâm, 2006), 1/219.

¹⁵² İbnü'l-Kaşşâr, *Uyûnu'l-edille*, 2/1011; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 167; Kâdî 'Abdülvehhâb, *et-Telkîn*, 1/28; İbn 'Abdîlerr, *el-Kâfi*, 1/160.

¹⁵³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/88.

¹⁵⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/88.

görüŖte olmadığına da iŖaret etmektedir. Zira böyle bir Ŗeyi benimsemeseydi bu konuda fikir beyanında bulunmazdı.

2.1.4.2. İstisna Tutulan Necasetler

İslâm'da nasla tespiti yapılan bazı sıvı ve katı maddeler necis sayılmıştır. Fakat bu necis maddelerin bazılarında miktarının az olması istisna tutulmuş, mazur görölüp affedilmiştir. Fıkıhta bu durum ma'füvv (mazur görölüp affedilen) kelimesiyle kavramsallaştırılmıştır. Mâlikî fakihlerine göre kan dışında maddeler az veya çok olsun namazın sıhhatine engel teşkil eder. Az kan ise ma'füvv kabul edilmiştir. Ancak hayz kanı konusunda ise İmam Mâlik'ten iki görüş rivayet edilmiştir. Birincisi diğer necis maddeler gibi olduğudur. İkincisi ise normal kandan farkı olmadığıdır. Azlık konusunda ise mezhep içinde bir miktar belirtilmemiş, örfe bırakılmıştır. Ancak genelde de dirhem miktarı az kabul edilmiştir.¹⁵⁵

İbn Rüşd, Hanefî mezhebinin temiz olmayan maddeleri necâset-i galîza ve necâset-i hafîfe şeklinde iki kısma ayırmasının güzel olduğunu belirtmiştir. Bu ifadesi de onun bu görüşü benimsediğini bize göstermektedir.¹⁵⁶ Hanefî mezhebine göre ise miktarı bir dirhemden (avuç içinden) az olan necasetler ma'füvvunanh kapsamında kabul edilmiştir. İbn Rüşd, bu konuda esas aldığı delili belirtmemiştir. Ancak Hanefî mezhebi bu konuda hadis delilini esas almıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 1/87; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-İŖrâf*, 1/281; İbn 'Abdilberr, *el-İstizkâr*, 1/335; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyânve't-taḥşîl*, 1/126.

¹⁵⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/88.

¹⁵⁷ Kâsânî, *Bedâ'i'u'Ŗ-Ŗanâ'i*, 1/81.

Tablo 2.1. İbn Rüşd'ün temizlik bölümünde tercih ettiği görüşlerin tablo hali.

No	Tercih Ettiği Görüş	Dayandığı Delil	Mâlikî Mezhebinin Görüşü	Mezhep İçi Görüş	Mezhep Dışı Görüş	İçtihat Ettiği Görüş
1.	Abdestte kulakları mesh edilmesi sünnettir	Sünnet	X			
2.	Abdestte ayakların aşık kemikleriyle birlikte yıkanması farzdır.	Maslahat	X			
3.	Mestin sadece üstünün mesh edilmesi farzdır.	Fıkıh usulü kaidesi	X			
4.	Abdest alırken, az dahi olsa necasetin düştüğü az suyun kullanılması mekruhtur.	Fıkıh Usulü Kaidesi		İmam Mâlik'in bir görüşü		
5.	Suya düşen temiz bir madde eğer az ise suyun temizleyici özelliğine halel getirmez.	Sünnet ve Akıl		İmam Mâlik'in bir görüşü		
6.	Müsta'mel su, mutlak su hükmündedir.	Sünnet			Ebü Sevr ve Dâvûd ez-Zâhirî	
7.	Karşı cinse dokunmak abdesti bozmaz.	Kitap ve lûgat			Hanefî Mezhebi	
8.	Düzensiz adette kanın kesildiği günler adet günlerinden sayılır.	Kıyas			Hanefî ve Şafi'i	
9.	Teyemmümde niyet şarttır.	Kıyas	X			
10.	Kişi kesin bir şekilde çevresinde suyun olmadığını biliyorsa abdest için suyu araması gerekmez.	Fıkıh Usulü Kaidesi				X
11.	Teyemmümün almak için namaz vaktinin girmesi şartı değildir.	Kıyas		İbn Şa'bân		
12.	Teyemmümde yalnız ellere mesh edilmesi farzdır.	Sünnetve Lûgat	X			
13.	Namaza başlandıktan sonra bulunan su teyemmümü bozar.	Esas aldığı delili belirtmemiş			Hanefî	

14.	Hayvan pisliklerinden fazla kokan ve tiksinti verenlerle vermeyenler necaset konusunda bir değildir.	Kıyas				X
15.	Temiz olmayan maddeler necâset-i galîza ve necâset-i hafife olmak üzere ikiye ayrılır.	Esas aldığı delili belirtmemiş			Haneî	

2.2. Zekât

2.2.1. Borçlunun Zekâtı

Mâlikî mezhebine göre zekât vermekle yükümlü olan kişinin borcu, sadece nisap miktarına ulaşan altın ve gümüş gibi para cinsi maldan düşülür. Ancak nisap miktarına ulaşmış hayvanlar, toprak mahsulleri veya zekâta tabi olan diğer ticaret malları gibi para cinsinden olmayan şeylerin zekât hesaplanırken borçlar düşülmez. Kısacası Mâlikî fakihlere göre borç, bu tür malların zekâtının verilmesine engel değildir.¹⁵⁸

İbn Rüşd'e göre makâsıd-ı şerî'a'ya uygun olan, borçlu kimseye zekâtın farz olmamasıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) zekâtı, “Zenginden alınıp fakire verilen sadaka”¹⁵⁹ olarak tarif etmiştir. İbn Rüşd, borçlu kimsenin zengin olmadığını vebu rivayetin kapsamına dahil olmadığını söylemiştir. Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi kendisi bu konuda mezhep dışı bir görüş tercih etmiştir. Bu görüş ise Sevrî (ö. 161/778), İbn Mübârek (ö. 181/797) ve bir kısım fakihlere nispet edilmiştir. Bu tercihinde makâsıd-ı şerî'a'yı esas almıştır.¹⁶⁰

2.2.2. Vakıf Mülkiyetindeki Arazi Mahsulünün Zekâtı

İmam Mâlik, vakıf arazilerinin mahsullerinden zekâtın alınması gerektiğini söylemiştir. Vakıf arazisinin belli veya belirsiz kimselere vakfedilmiş olmasında fark gözetmemiştir.¹⁶¹ Sahnûn ve diğer Mâlikî âlimlerinin görüşü de bu şekilde olmuştur.¹⁶² İbnü'l-Mâcişûn ise fakirlere vakfedilmiş vakıf arazisinden zekâtın alınmayacağını söylemiştir.¹⁶³ İbn Rüşd de İbnü'l-Mâcişûn'le aynı kanaatte olup bu mahsulünden şu iki gerekçeden dolayı zekât alınmayacağını söylemiştir:

a. Bu tür mallardaki mülkiyet, nakıstır.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Ebû Sa'îd İbnü'l-Berâzî, *et-Tehzîb fî ihtişâri'l-Müdevvene*, thk. Muhammed el-Emîn (Dubâi: Dâru'l-Buhûş li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 2002), 1/459; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-tahşîl*, 2/394.

¹⁵⁹ Buḥârî, “Zekât”, 62 (No.1325)

¹⁶⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/6.

¹⁶¹ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/380; Lahmî, *et-Tebşıra*, 3/1098.

¹⁶² İbnü'l-Berâzî, *et-Tehzîb*, 1/476; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 3/203; Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Miknâsî, *Şifâ'ü'l-ğalîl fî halli muḳaffeli Ḥalîl*, thk. Ahmed b. 'Abdulkerîm Necîb (Kâhire: Merkezu Nuceybiyyeli'l-Maḥtûṭât ve Hıdmetu't-Turâs, 2008), 1/280.

¹⁶³ İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 2/187.

¹⁶⁴ Nakis mülkiyet, ayn ve menfaatten sadece birini kapsayan yahut menfaatten de dar bir alanla (intifâ vb.) sınırlı olan mülkiyetin adıdır. Hasan Hacak, “Milk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/62-64.

b. Bu mallar, muayyen olmayan ve zekâtın verildiği bir topluluğa vakfedilmiştir.¹⁶⁵

İbn Rüşd, bu konuda İbnü'l-Mâcişûn'un görüşünü tercih etmiştir. Bu tercihte aklı esas almıştır.

2.2.3 Nisabın Tespitinde Altının Gümüşe Eklenmesi

İmam Mâlik'e göre altın ve gümüşün toplamından nisap oluşuyorsa zekât verilmesi gerekir. Mâlikî mezhebinin meşhur görüşü bu şekildedir. Ancak nisapta kıymet değil nisap miktarı esas alınır. Örneğin bir kişide 50 dirhem (gümüş) ve 150 dirhem değerinde 10 dinar (altın) bulunursa zekât vermesi gerekmez. Ancak 100 dirhem ve 10 dinar varsa zekât verir.¹⁶⁶

İbn Rüşd'e göre altın ve gümüş, cinsleri ve isimleri farklı olan şeylerdir. Dolayısıyla hükümlerinin farklı olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca böyle yapılmaması şu iki sonucu doğuracağını söylemiştir:

1. Nisabı farklı iki cinsi bir araya getirmeyi,
2. Şâri'in açıklama yapmadığı konuda görüş ortaya koymayı doğuracaktır.

Bu iki sonuç ise ihtilafın oluşmasına yol açacaktır. Halbuki şâri', ihtilafı ortadan kaldırmak için Hz. Peygamber'i (s.a.s.) göndermiştir.¹⁶⁷

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere İbn Rüşd Mâlikî mezhebinin temel yaklaşımdan ayrı düşerek İmam Şâfi'i'nin görüşünü tercih etmiştir.¹⁶⁸ Bu konuda da akıl ve lügati esas almıştır.

2.2.4. Ortak Malın Zekâtı

Mâlikî mezhebine göre ortak bir mala sahip olan kimselerin maldaki payları nisap miktarına ulaşmadıkça zekât vermeleri gerekmez. Şayet ortaklardan birinin payı

¹⁶⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/7.

¹⁶⁶ Ebû Muhammed Kâdî 'Abdülvehhâb, *Şerhu'r-Risâle*, thk. Ebû'l-Fağl ed-Dimyâti (b.y.: Dâru İbn Hâzım, 2007), 1/373; Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devvânî*, 1/330; Ebû'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. 'Îsâ el-Burnusî el-Fâsî Zerrûk, *Şerh'alâ metni'r-Risâle li'bn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 329.

¹⁶⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/18.

¹⁶⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şâfi'î, *el-Üm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990), 2/43.

nisap miktarına ulaşırsa sadece onun zekât vermesi gerekir. Ancak her bir ortağın sahip olduğu pay nisap miktarına ulaşmış ise zekât ortak malın toplamından verilir.¹⁶⁹

İbn Rüşd, Mâlikî mezhebinin görüşünü tercih ettiğini şu ifadelerle ortaya koymuştur: “Zekâtta nisabın şart koşulmasının temelinde zekât verecek kimseye hükmü hafifletme vardır. O zaman nisabın şahsi olması yani her şahsın kendi malı nisap miktarına ulaşınca zekât vermesi daha uygundur.”¹⁷⁰İbn Rüşd bu konuda makâsıd-ı şerî’ a esas alarak bu tercihte bulunmuştur.

2.2.5. Zekâtı Verilecek Devede Yaş Şartı

Mâlikî mezhebine göre zekât memuru, zekât veren kimsenin yanında istenilen yaşta deveyi bulamaz ise ondan satın almasını ister.¹⁷¹İbn Rüşd ise bu konuda hadisi esas alan İmam Şâfi’î’nin şu görüşünü tercih etmiştir: “Zekât sahibi, yanında hangi yaşta deve varsa ondan verir. Şayet yaşça küçükse deve artı 20 dirhem (gümüş) ya da iki koyun verir. Ancak büyükse zekât memuru o kimseye 20 dirhem ya da iki koyun verir.”¹⁷²

İbn Rüşd, bu konuda Hz. Peygamber’den(s.a.s.) gelen rivayeti¹⁷³ esas almış ve sahih bir rivayetin bulunduğu yerde tartışmanın anlamsız olduğunu belirtmiştir. İbn Rüşd, Hz. Peygamber’den(s.a.s.) gelen rivayetin bulunmasına rağmen İmam Mâlik’in farklı görüşte olmasını bu hadisin kendisine ulaşmama ihtimaline bağlamıştır.¹⁷⁴ İbn ‘Abdilberr de bu gerekçeyi eserinde zikretmiştir.¹⁷⁵Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi mezhep dışı bir görüş tercih etmiştir. Tercih ettiği görüş ise İmam Şâfi’î’ye aittir.¹⁷⁶ Bu meselede sünnet delilini esas almıştır.

2.2.6. Sadece Yavru Develerden Oluşan Sürünün Zekâtı

Mâlikî mezhebine göre anneleri ölmüş yavru develerden oluşan sürünün zekâtı yavru develerden verilmez. Zekât olarak verilmesi gereken deve satın alınıp

¹⁶⁹ Şahînûn, *el-Müdevvene*, 1/373; İbn ‘Abdilberr, *el-İstizkâr*, 3/194; İbnü’l-Cellâb, *et-Tefrî*, 1/154; Nefrâvî, *el-Fevâkihu’d-Devvânî*, 1/344.

¹⁷⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/19.

¹⁷¹ Şahînûn, *el-Müdevvene*, 1/351; İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve’z-ziyâdât*, 2/261; İbn ‘Abdilberr, *el-İstizkâr*, 3/192; Şıkkîlî, *el-Câmi*, 4/198.

¹⁷² İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/22.

¹⁷³ “Zekât sahibi, yanında hangi yaşta deve varsa ondan verir. Şayet yaşça küçükse deve artı 20 dirhem (gümüş) ya da iki koyun verir. Ancak büyükse zekât memuru o kimseye 20 dirhem ya da iki koyun verir.” Buḥârî, “Zekât”, 32 (No.1380).

¹⁷⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/22.

¹⁷⁵ İbn ‘Abdilberr, *el-İstizkâr*, 3/193.

¹⁷⁶ Şâfi’î, *el-Üm*, 2/4.

verilir.¹⁷⁷İbn Rüşd'e göre ise kıyasa en uygun olan görüş Şafiî mezhebinin şu görüşüdür: "Sürüde büyük deve yok ise zekât, yavru develerden alınır."¹⁷⁸

İbn Rüşd, zekâtın farz oluşu konusunda Mâlikî mezhebiyle aynı görüşte olmuştur. Ancak zekât olarak verilecek şeyin sürünün kendisinden olmasının daha doğru olduğunu belirtmiştir. Bu tercihinde kıyas delilini esas almıştır.¹⁷⁹

2.2.7. Toprak Ürünlerinde Nisap

Mâlikî mezhebine göre toprak ürünlerinde nisap vardır. Bunun miktarı ise 5 veskidir.¹⁸⁰Bunun günümüzde kullanılan ağırlık birimi ile karşılığı, yaklaşık 612 kg'a eşdeğer gelmektedir.¹⁸¹ Mâlikî mezhebi bu meselede Hz. Peygamber'in (s.a.s.) rivayetini esas almıştır.¹⁸²İbn Rüşd ise Ebû Hanife'nin *toprak ürünlerinde nisap yoktur*¹⁸³ görüşünün zayıf olduğunu öne sürmüştür. Gerekçe olarak ise umum ifade eden hadisin¹⁸⁴ delil olarak kullanmasının zayıf olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Rüşd, Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu hadiste nisabı değil toprak ürünlerindeki zekâtın miktarını açıkladığını söylemiştir.¹⁸⁵

İbn Rüşd, bu konuda şu usul kaidesini esas almıştır: "Âm lafızla hâs lafız tearuz ederse tearuz ettiği konuda has lafız tercih edilir." Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi İbn Rüşd, Mâlikî mezhebinin de içinde bulunduğu cumhurun görüşünü tercih etmiştir.

¹⁷⁷ Şahnûn, *el-Müdevvene*, 1/356; İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve 'z-ziyâdât*, 2/261; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 396; İbn 'Abdiberr, *el-Kâfî*, 1/313; Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devvânî*, 1/345; 'Adevî, *Hâşiyetu'l-'Adevî*, 1/506.

¹⁷⁸ İmâmu'l-Haremeyn el-Cuveynî, *Nihâyetü'l-Maṭlab fî Dirâyet'il-Mezheb*, thk. 'Abdul'azîmed-Dîb (Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2007), 3/122; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/423.

¹⁷⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/23.

¹⁸⁰ Kârâfî, *ez-Zâhire*, 3/76; Ebû Bekr İbnu'l-Lebbâd, *er-Reddu 'ale-ş-Şâfi'i*, thk. 'Abdulmecîd b. Hamda (Tunus: Dâru'l-Arab, 1986), 57; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 416; Şıkkîlî, *el-Câmi'*, 4/334.

¹⁸¹ Cengiz Kallek, "Vesk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/70.

¹⁸² "Miktarı 5 veskten az olan toprak mahsullerinde zekât yoktur." İmâm Mâlik, "Zekât", 832.

¹⁸³ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâi'*, 2/59.

¹⁸⁴ "Yağmur suyuyla sulanan toprak mahsullerinde 10/1; kova ile sulananlarda ise 20/1 ölçtür gerekir." Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985), 36/365 (No.22037).

¹⁸⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/27.

2.2.8. Madenin Zekâtı

İmam Mâlik ve Mâlikî mezhebi fakihleri, madenleri¹⁸⁶ tarım ürünlerine benzettiğinden nisapla birlikte yıllanma şartını aramamışlardır. ¹⁸⁷İbn Rüşd ise madenlerin altın ve gümüşe daha çok benzediğini ve bundan dolayı da altın ve gümüşte yıllanma şartı olduğu gibi madenlerde de bu şartın olması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸⁸

İbn Rüşd, bu konuda Şafi'î mezhebinin görüşünü tercih etmiştir.¹⁸⁹ Bu tercihinde ise kıyas delilini esas almıştır.

2.2.9. Müellefe-i Kulûbün Durumu

İmam Mâlik, kendi zamanında müellefe-i kulûb¹⁹⁰ olmadığını söylemiştir.¹⁹¹ Mâlikî mezhebi fakihleri ise ihtiyaç olur veya yönetici ihtiyaç duyarsa birtakım kimselerin kalplerini İslâm'a ısındırmak için zekât verilebileceğini belirtmişlerdir.¹⁹² İbn Rüşd de Mâlikî mezhebi fakihleriyle aynı kanaati paylaşmıştır. Müellefe-i kulûba zekâtтан pay ayrılmasının Hz. Peygamber (s.a.v) dönemine has olmayıp diğer dönemlerde de geçerli olduğunu söylemiştir. Müslümanların zayıf olduğu dönemde birtakım kimselerin kalplerini İslâm'a ısındırmak için zekât verilebileceğini ancak güçlü dönemlerde ise verilmeyeceğini ifade etmiştir.

İbn Rüşd, bu konuda Mâlikî mezhebinin görüşünü tercih etmiştir. İmam Mâlik'in *bugün müellefe-i kulûb yoktur* ifadesini kullanmasının nedenini, kendi döneminde İslâm'ın güçlü olmasından kaynaklandığını söylemiştir. Tercihinde etkili olan delilin ise maslahat olduğu kanaatindeyiz.¹⁹³

¹⁸⁶ Mâlikî mezhebinde madenden kasıt, belli bir emekle çıkarılan altın veya gümüşün ham maddesidir. Herhangi bir emek olmadan çıkarılan ham maddeye ise rikaz ismi verilir. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/19.

¹⁸⁷ Şahnûn, *el-Müdevvene*, 1/338; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 360,370-380; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-taḥṣîl*, 18/182.

¹⁸⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/32.

¹⁸⁹ 'Alî b. Muḥammed Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Şeyḥ 'Alî Muḥammed Mu'avviḍ ve Dğr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 8/476.

¹⁹⁰ Bu terim, maddî yardımda bulunmak suretiyle kalplerinin İslâm'a ve Müslümanlara karşı ısındırılması arzulanan kimseler için kullanılmıştır. Cengiz Kallek, "Müellefe-i Kulûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/473; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 413.

¹⁹¹ İbn 'Abdîlber, *el-İstizkâr*, 3/211.

¹⁹² Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 442; Şıkkîlî, *el-Câmi'*, 4/164; İbn 'Abdîlber, *el-Kâfi*, 1/325; Laḥmî, *et-Tebşıra*, 3/973; Tenûḥî, *et-Tenbîh*, 2/850.

¹⁹³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/37.

Tablo 2.2. İbn Rüşd'ün zekât bölümünde tercih ettiği görüşlerin tablo hali

No	Tercih Ettiği Görüş	Dayandığı Delil	Mâlikî Mezhebinin Görüşü	Mezhep İçi Görüş	Mezhep Dışı Görüş	İctihat Ettiği Görüş
1.	Nisap miktarı mala sahip borçlu kimsenin zekât vermesi farz değildir.	Makâsıd-ı şeri'a			Sevrî, İbn Mübârek	
2.	Fakirlere vakfedilen malların mahsulünden zekât verilmez.	Akıl		İbnü'l-Mâcişûn		
3.	Altın ve gümüşün nisapları ayrı ayrı hesaplanır.	Lügat ve aklı			Şafi'i Mezhebi	
4.	Zekâtta nisabın tespiti bireyseldir. Ortakların her birinin malı ayrı değerlendirilerek nisap tespiti yapılır.	Makâsıd-ı şeri'a	X			
5.	Zekât sahibi, yanında hangi yaşta deve varsa ondan verir. İstenen yaşta deve yoksa yanındaki deveyle birlikte 20 dirhem (gümüş) ya da iki koyun verir. Ancak büyükse bu sefer zekât memuru o kimseye 20 dirhem ya da iki koyun verir.	Sünnet			Şafi'i Mezhebi	
6.	Yavru develerden oluşan sürünün zekâtı sürü içerisinde verilir.	Kıyas			Şafi'i Mezhebi	
7.	Toprak ürünlerinin nisabı 5 vesktir (612 kg).	Usul kaidesi	X			
8.	Madenlerin zekâtında nisapla birlikte yıllanma da şarttır.	Kıyas			Şafi'i	
9.	İslâmi idarenin zayıf olduğu dönemlerde müellefe-i kulûbe zekât verilebilir. Fakat güçlü dönemlerde bu kimselere zekât verilmez.	Maslahat	X			

2.3. Oruç

2.3.1. Oruç İbadetinde Hilalin Görülmesi Süreci

Mâlikî mezhebinin temel görüşüne göre gökyüzü bulutlu olmasından dolayı Ramazan hilali görünmez ise Şaban ayı 30 gün olarak kabul edilir. Dolayısıyla o gün oruç tutulmaz. Aynı durum Ramazan ayının sonunda da olursa oruç 30 güne tamamlanır.¹⁹⁴İbn Rüşd'ün dedesi Ebû'l-Velîd ise mezhep görüşünden farklı olarak şu kanaati ortaya koymuştur: “Şayet kamerî ay iki veya üç kere üst üste 30 gün olursa o zaman Şaban ayı 29 gün kabul edilir ve ertesi gün oruç tutulur. Ancak kamerî ay iki veya üç kere üst üste 29 gün olursa o zaman da Şaban ayı 30 gün kabul edilir. Ancak Şevval ayında bu takdir yapılmaz.”¹⁹⁵

İbn Rüşd ise bu meselede Mâlikî mezhebinin de içinde bulunduğu cumhurun görüşünü tercih etmiştir. Bu görüşü benimsemesine neden olan şey cumhurun mücmel hadisi,¹⁹⁶müfesser hadise¹⁹⁷ hamletmesidir. İbn Rüşd'ün de ifade ettiği gibi mücmelin müfessere hamledilmesinin vucûbiyeti konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılığı yoktur.¹⁹⁸İbn Rüşd, bu tercihinde bir usûl kaidesini esas almıştır.

2.3.2. Gündüz Görülen Hilal

Mâlikî mezhebinin fakihleri zevalden (öğleden) sonra görünen hilalin ertesi güne ait olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak zevalden önce görünen hilalin geçmiş güne mi yoksa ertesi güne mi ait olduğu konusunda farklı görüşler ortaya atmışlardır. İmam Mâlik'in *gündüz görünen hilalin ertesi güne ait olduğunu* söylediği rivayet edilmiştir. Bu rivayetten anlaşıldığı gibi İmam Mâlik, hilalin zevalden önce görünüp görünmemesi arasında bir ayırım gözetmemiştir. Ancak İbn Vehb ve İbn Habîb zevalden önce görünen hilalin geçmiş güne, daha sonra görünen hilalin ise ertesi güne ait olduğunu söylemişlerdir.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Lahmî, *et-Tebşıra*, 2/724; Kâdî 'Abdülvehhâb, *Şerhu'r-Risâle*, 1/144; İbn Rüşd el-Ced, *el-Muḳaddimâtu'l-mümehhidât*, 1/250.

¹⁹⁵ İbn Rüşd el-Ced, *el-Muḳaddimâtu'l-mümehhidât*, 3/415-416.

¹⁹⁶ “Ramazan hilalini görünce oruca başlayın ve Şevval hilalini görünce bayram edin. Şayet hilal görünmez ise takdir edin.” İmam Mâlik, “Oruç”, 1001.

¹⁹⁷ “Eğer hilal size görünmez ise sayıyı otuz güne tamamlayın.” İmam Mâlik, “Oruç”, 1003; Müslim, “Oruç”, 1081.

¹⁹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/47.

¹⁹⁹ Şahnûn, *el-Müdevvene*, 1/267; İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve 'z-ziyâdât*, 2/12; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-İşrâf*, 1/426; Lahmî, *et-Tebşıra*, 2/731; Tenûhî, *et-Tenbîh*, 2/710.

İbn Rüşd ise aktardığı görüşler arasından bir tercih belirtmeyip, bu konun ancak tecrübeyle bilinebileceğini söylemiştir. Diğer bir ifadeyle bunun ancak astronomi bilgisiyle öğrenilebileceğini söylemiştir. Bu ifadesi de onun bu konuda içtihat ettiğini göstermektedir.

2.3.3. Hilale Şahit Olanların Sayısı

Mâlikî mezhebine göre hilalin açık bir şekilde görünmediği günlerde oruca başlamak veya bayram etmek için Ramazan veya Şevval hilalinin birtakım kimseler tarafından görülmüş olması şarttır. Bu görenlerin ise güvenilir, Müslüman ve en az iki erkekten oluşması gerekir.²⁰⁰ İmam Mâlik'e nispet edilen diğer bir rivayette göre ise görenlerin şahitliği ancak kapalı havalar için geçerlidir.²⁰¹

İbn Rüşd, bu konuda Ebû Sevr'in görüşünün şaz²⁰² olmasına rağmen daha açık olduğunu ifade etmiştir. Ebû Sevr'in görüşü ise şudur: "Bir kişinin Ramazan veya Şevval hilalini gördüğüne dair şahitlik yapması oruca başlamak veya bırakmak için yeterlidir." Ebû Sevr, hilâli göreni, dava şahidine benzeterek böyle bir kanıya varmıştır. Ancak İbn Rüşd, hadis ravisine benzetmenin daha uygun olduğunu söylemiştir.²⁰³ İbn Rüşd, fıkıh usulü eserinde ravinin şartlarını sayarken sayı şartının olmadığını belirtmiştir. Yani sadece bir kişinin bildirdiği şeyle amel edilebileceğini savunmuştur. Ancak dava şahitliği için bir kişinin yeterli olamayacağını söylemiştir. Çünkü dava şahidinde sayının belirlenmesi illetsiz bir ibadettir. Bundan dolayı ona kıyas edilmez.²⁰⁴ Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi İbn Rüşd'e göre oruca başlamak veya bayram yapmak için Ramazan veya Şevval hilalini bir kişinin görmesi yeterlidir. Bu konuda kıyas delilini esas almıştır.

2.3.4. Oruca Başlama Zamanı

Mâlikî mezhebinin fakihleri, tan yerinin ağarmasıyla (beyaz ışığın ufuk çizgisini paralel olarak aydınlattığı zaman) oruç tutmanın (imsak) başlayacağı konusunda ittifak

²⁰⁰ Şahnûn, *el-Müdevvene*, 1/267; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 454; Şıkkîlî, *el-Câmi'*, 3/1092-1093; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-taḥṣîl*, 12/264.

²⁰¹ İbn 'Abdîlber, *el-Kâfî*, 1/334; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/48.

²⁰² Sözlükte "genel kabule ve kurala aykırı olmak" anlamına gelmektedir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 561.

²⁰³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/48-49.

²⁰⁴ Ebû'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed İbn Rüşd el-Ḥafîd, *ed-Ḍarûrî fî uşûli'l-fıkh ev muḥtasaru'l-Mustasfâ*, thk. Cemâlu'd-dîn el-'Ulûvî (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994), 1/72-73.

etmişlerdir.²⁰⁵ İbn Rüşd, bu konuda mutemet görüşün Mâlikî mezhebinin de içinde bulunduğu cumhurun görüşü olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu konuda açık nassın²⁰⁶ bulunduğunu söylemiştir. Bu konuda kendisi kitap delilini esas almıştır.²⁰⁷

2.3.5. Fecrin Doğuşunda Yeme İçme

Mâlikî mezhebindeki meşhur görüşe göre fecir vakti yani güneşin ilk ışıklarını gösterdiği vakitte yenilen yemek oruca zarar vermeyip kaza da gerektirmez.²⁰⁸ İbn Rüşd, Mâlikî mezhebinin görüşünü tercih ettiğini şu ifadesiyle ortaya koymuştur: “Buhârî’de rivayet edilen hadis²⁰⁹ cumhurun görüşünü desteklemekte olup oruç ayetinin²¹⁰ zahirine de muvafıktır. Bununla birlikte ihtiyatlı davranarak fecirden önce yeme ve içmeği kesmek takvaya daha uygun olandır. Ayrıca Mâlikî mezhebinin de içinde bulunduğu cumhurun görüşü kıyasa daha uygundur.”²¹¹

İbn Rüşd’ün yukarıdaki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi bu meseledeki tercihinde sünnet ve kıyas delilini esas almıştır. Ancak makîsu'n aleyhin (asıl) ne olduğunu söylememiştir.

2.3.6. Oruç Tutacak Kişinin Cünüp Halde Sabahlaması

Mâlikî mezhebinin âlimlerinin çoğuna göre bir kişinin cünüp olarak sabahlaması orucuna zarar vermez. Keza fecirden önce âdet hali biten bir kadının durumu da böyledir. Fecirden önce de fecirden sonra da gusledebilir.²¹² İbnü’l-Mâcişûn’a göre ise kadın guslü bilerek fecirden sonraya ertelerse orucu sahih değildir.²¹³

İbn Rüşd ise Mâlikî mezhebinin genel görüşü tercih etmiştir. İbnü’l-Mâcişûn’un ortaya koymuş olduğu görüşü ise sabit ve meşhur olan sünnete aykırı olduğunu belirterek eleştirmiştir.²¹⁴ Bu konuda sünnet delilini esas almıştır.

²⁰⁵ Kâdî ‘Abdülvehhâb, *el-Me’ûne*, 465; Tenûhî, *et-Tenbih*, 2/702; Laḥmî, *et-Tebşıra*, 2/722; ‘İyâd b. Mûsâ b. ‘İyâd Kâdî ‘İyâd, *et-Tenbihâtü’l-müstenbiḥa ‘alâ’l-kütübi’l-Müdevvene ve’l-Muhteliḥa*, thk. ‘Abdu’n-Ne’îm Ḥumeyt iMuḥammedel-Veşîḳ (Beyrut: Dâru İbn Ḥazm, ts.), 1/137.

²⁰⁶ el-Bakara, 1/187.

²⁰⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/51.

²⁰⁸ Kâdî ‘Abdülvehhâb, *el-Me’ûne*, 465; Laḥmî, *et-Tebşıra*, 2/732-733; Tenûhî, *et-Tenbih*, 2/703; Ḥaraşî, *Şerhu-l’Ḥaraşî*, 2/259.

²⁰⁹ “İbn Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin için. Çünkü o fecir doğuncaya kadar ezan okumaz” Buhârî, “Oruç”, 17 (No.1918); Müslim, “Oruç”, 1092.

²¹⁰ el-Bakara, 2/187.

²¹¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/52.

²¹² Şahnûn, *el-Müdevvene*, 1/276; İbnü’l-Cellâb, *et-Tefrî’*, 1/181; İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve’z-zîyâdât*, 2/26; Kâdî ‘Abdülvehhâb, *el-İşrâf*, 1/430.

²¹³ Kâdî ‘Abdülvehhâb, *el-İşrâf*, 1/430; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve’t-taḥşîl*, 17/311.

²¹⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/57.

2.3.7. Oruçluyken Baygınlık Geçirme ve Akli Dengeyi Yitirme

Mâlikî âlimler, baygınlık geçirmenin veya akli dengeyi kaybetmenin fecirden önce olup olmaması ve gün boyu sürüp sürmemesine göre farklı yaklaşımda bulunmuşlardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- a. Oruç tutan bir kimsenin baygınlık veya akli dengeyi kaybetme durumu fecirden önce meydana gelip ve fecrin doğuşu sürecinde de devam ederse bugünü kaza etmesi gerekir. Zira oruca niyet etme vaktinde aklî melekesini kaybettiğinden dolayı -daha önce niyet etmiş olsa bile- orucu sahih değildir. Ancak Eşheb'e göre fecrin doğuşunda ayılırsa kaza gerekmez.²¹⁵
- b. Baygınlık geçiren veya akli dengesini kaybeden kimse fecrin doğuşu sırasında ayılırsa kaza gerekmez. Çünkü oruca niyet etme vaktinde akli melekesi yerine gelmiştir.
- c. Baygınlık veya akli dengeyi kaybetme durumu fecrin doğuşundan sonra meydana gelip günün tamamında veya çoğunda devam ederse kaza gerekir.
- d. Baygınlık hali yarım gün veya daha az bir vakit sürerse kaza gerekmez.²¹⁶

İbn Rüşd, Mâlikî mezhebine ait *oruçluyken aklını kaybeden bir kimseye kaza gerekir* görüşünün zayıf olduğunu belirtmiştir. Zira bu görüşün Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivayetle²¹⁷ çeliştiğini söylemiştir. Ayrıca İbn Rüşd, baygınlık ve akli dengeyi kaybetme durumunun orucu bozup bozmayacağı konusunda aktarılan görüşlerin zayıf olduğunu söyleyip kendi tercihini şu şekilde izah etmiştir.

Sayıdığımız görüşlerin hepsinin bir zayıflık yönü vardır. Zira baygınlık ve aklını kaybetmek sorumluluğu (teklif) kaldıran durumlardandır. Öyleyse teklifi ortadan kaldıran bir durum için 'orucu bozar ya da bozmaz' denilemez. Ancak 'oruç geçersiz (bâtıl) olmuştur' denilebilir. Oruçluyken bayılan veya aklını kaybeden kimsenin durumu, oruçluyken ölen kimse gibidir.²¹⁸

²¹⁵ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, 1/183.

²¹⁶ Şahnûn, *el-Müdevvene*, 1/276; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-İşrâf*, 1/440; Haraşî, *Şerhu-l'Haraşî*, 2/248; Muhammed el-'Arabî el-Karavî, *el-Hulâsatü'l-fıkhiyye'alâ mezhebi's-sâdati'l-Mâlikîyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 195; Kevkeb'Ubeyd el-Hâcce, *Fıkhu'l-'ibâdât'alâ'l-mezhebi'l-Mâlikî* (Şam: Maṭba'atü'l-İnşâ', 1986), 308.

²¹⁷ "Aklını kaybeden kimseden akli başına gelinceye kadar sorumluluk kaldırılmıştır." Ebû Dâvûd, "Hudûd" 16 (No.4401).

²¹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/61.

İbn Rüşd, bu meselede oruçluyken aklını kaybeden kimsenin orucu kaza etmesinin gerekmediğini belirten görüşü tercih etmiştir. Bu ise cumhurun görüşüdür.²¹⁹ Bu tercihinde sünnet delilini esas almıştır.

2.3.8. Kazaya Kalan Orucun Diğer Ramazan Ayına Kadar Tutulması

Mâlikî mezhebinin fakihleri, Ramazan'da kazaya kalmış bir orucun, gelecek Ramazan'a kadar bir özür olmadıkça kaza edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Şayet bu süre içinde mazeret olmaksızın oruç kaza edilmeyecek olursa, kaza borcuna ilaveten bir de oruç tutmadığı gün sayısınca fidye vermesi gerekeceğini belirtmişlerdir.²²⁰

İbn Rüşd, şâri' tarafından kaza için belli bir zaman tayin edilmediğini ve bundan dolayı kefaret gerekmeceğini belirtmiştir. Bu ise Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714) ve Hanefî mezhebinin görüşüdür.²²¹ Bu meselede istishab delilini esas almıştır.

2.3.9. Hamile ve Emziren Kadının Orucu

İmam Mâlik, oruç tutmaları halinde bebeklerinin zarar görmesinden endişelenilen emziren annelerin oruçlarını bozabileceklerini söylemiştir. Bununla birlikte daha sonra bir günlük fideye vermeleri ve oruçlarını güne gün kaza etmeleri gerektiğini de belirtmiştir. Hamile kadın için ise doğum sonrası kaza etmesinin yeterli olduğunu söylemiştir.²²² Mâlikî mezhebinin râcih görüşü de bu şekildedir. Ancak bazı Mâlikî âlimler, hamile kadının fidye vermesinin de gerekeceğini söylemişlerdir. Diğer bir kısmı ise bu fidyeyi vermenin müstehap olduğunu söylemişlerdir.²²³

İbn Rüşd, *oruç tutamayan hamile veya emziren kadının orucu kaza etmesinin yeterli* olduğunu belirten görüşün daha doğru olduğunu ifade etmiştir.²²⁴ Bu görüş ise

²¹⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/254; Mağdisî, *el-Muğnî*, 3/163; İbn Cüzey el-Kelbî, *el-Kavânîni'l-fıkhiyye*, 77.

²²⁰ Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 482; Lahmî, *et-Tebşıra*, 2/784; Tenûhî, *et-Tenbîh*, 2/743; Meyyâre, *ed-Dürri's-semîn*, 478.

²²¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/61; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i*, 2/104.

²²² Saḥnûn, *el-Müdevvene*, 1/278.

²²³ İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 2/33; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 479; Şıkkîlî, *el-Câmi'*, 3/1153-1155; İbn 'Abdîlber, *el-İstizkâr*, 3/365; Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî, *et-Tavdîh fî şerḥi Muḥtaşari İbni'l-Hâcib*, thk. Aḥmed b. 'Abdulkerim Necîb (b.y.: Merkezü Nuceybiyyeli'l-Maḥṣûṭât ve Ḥidmetü't-Türâs, 2008), 2/449.

²²⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/62.

Hanefî mezhebinin tercih ettiği görüştür.²²⁵İbn Rüşd, bu tercihinde hangi delili esas aldığını belirtmemiştir. Ancak Hanefî mezhebi bu konuda hadis²²⁶delilini esas almıştır.²²⁷

2.3.10. Güneşin Battığı Düşünülerek İftar Edilmesi

İmam Mâlik'den *Ramazan ayında güneş battı zannıyla henüz güneş batmadan iftar eden bir kimsenin, bir gün kaza orucu tutacağı* rivayet edilmiştir. Sünnet oruç için ise kaza gerekemeyeceği aktarılmıştır.²²⁸Mâlikî âlimlerinin çoğunluğu bu kanaattedir.²²⁹Endülüs ekolünden olan bazı Mâlikîler ise kazayla birlikte kefarete de gerekeceğini söylemişlerdir.²³⁰

İbn Rüşd ise güneşin battığını zannedip iftar ettikten sonra güneşin batmamış olduğunu öğrenen kimsenin orucunun bozulmadığını belirtmiştir. Zira bu kimse yeme ve içmeyi yanılarak yapmıştır. İbn Rüşd, yanlışlıkla iftarını açanla unutarak bir şey yiyip içenin aynı durumda olduğunu söylemiştir. Unutma halinde ise kaza gerekmediğinin malum olduğunu ifade etmiştir. Bu tercih ise mezhep dışı bir tercih olup Hasan-ı Basrî, İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) ve Dâvûd ez-Zâhirî'ye (ö. 270/884) nispet edilmiştir.²³¹ Bu meselede kıyas delilini esas almıştır.

2.3.11. Oruçluyken Unutarak Cinsel İlişkide Bulunmak

İmam Mâlik'ten gelen bir rivayete göre Ramazan ayında oruçluyken unutarak yemek, içmek ve cinsel ilişkiye girmek sadece güne gün kaza etmeyi gerektirir.²³²Mâlikî âlimlerinin çoğu bu kanaatte olmuştur.²³³İbnü'l-Mâcişûn'un İmam Mâlik'ten rivayet ettiği diğer bir görüşe göre ise Ramazan ayında unutarak yapılan cinsel ilişkinin

²²⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 3/1505; Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebşûr* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 3/99; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 2/97.

²²⁶ Şan'ânî, *el-Muşannef*, 2/565.

²²⁷ 'Osmân b. 'Alî b. Mehçen el-Bârî 'î Fahrüddîn el-Hanefî ez-Zeyla'î, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dağâik ve Hâşiyeti's-Şelebî* (Bulak; Kahire: el-Ma'tba'atu'l-Kubrâ'l-Emîrîyye, 1313), 1/336.

²²⁸ Şahînûn, *el-Müdevvene*, 1/266; İbn 'Abdîlber, *el-İstizkâr*, 3/344.

²²⁹ İbnü'l-Berâzî, *et-Tehzîb*, 1/350-351; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Me'ûne*, 472; a.mlf., *'Uyûnu'l-Mesâi'l*, thk. 'Alî Muhammed İbrâhîm (Beyrut: Dâru İbn Hâzîm, 2009), 211.; İbn 'Abdîlber, *el-Kâfî*, 1/351; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/449.

²³⁰ Şıkkîlî, *el-Câmi*, 3/1085.

²³¹ Nevevî, *el-Mecmû*, 6/309.

²³² Şahînûn, *el-Müdevvene*, 1/277.

²³³ İbnü'l-Berâzî, *et-Tehzîb*, 1/360; İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 2/18; Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-İşrâf*, 1/435; Şıkkîlî, *el-Câmi*, 3/1147; İbn Bezîze, *Ravdatü'l-müstebîn*, 1/532.

kazayla birlikte kefareti gerektireceğidir. Bir kısım Mâlikî âlimler ise bu rivayete binaen kefarete gerekeceğini söylemişlerdir.²³⁴

İbn Rüşd, unutarak yapılan cinsel ilişkinin ne kefarete ne de kaza gerektirmeyeceği kanaatindedir. Zira İbn Rüşd'e göre kaza ve kefaretin zorunlu tutulması, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivayetlere²³⁵ uygun değildir.²³⁶ İbn Rüşd'ün bu tercihi Hanefî²³⁷ ve Şafî'î²³⁸ mezhebinin meşhur görüşüdür. Bu tercihte ise sünneti esas almıştır.

2.3.12. İtikâf Süresi

İmam Mâlik'ten itikâfın asgari süresi hakkında iki görüş rivayet edilmiştir. Birinci görüşe göre itikâf, tam bir günden az olamayacağıdır.²³⁹ İkinci görüşe göre ise itikâfın en az on gün olması gerektiğidir. Mezhebin fakihlerinden İbn Kâsım bu ikinci görüşü benimsemiştir.²⁴⁰ Bazı Mâlikî âlimler ise birinci görüşü benimsemişlerdir. On gün itikâf yapmanın ise müstehap olduğunu söylemişlerdir.²⁴¹

İbn Rüşd, bu meselede ihtilaf nedeni olarak, kıyasın rivayetle çelişmesi olduğunu belirttikten sonra sahih bir rivayetin bulunduğu bir yerde kıyas delilinin kullanılmasının anlamsız olduğunu söylemiştir.²⁴² Bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ömer'e bir geceliğine itikâfa girmesine izin vermiştir.²⁴³ Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi İbn Rüşd, itikâfın bir günden az olabileceğini savunmuştur. Bu tercihi ise mezhep dışı bir görüş olup Şafî'î mezhebinin meşhur görüşüdür.²⁴⁴ Bu meselede sünnet delilini esas almıştır.

²³⁴ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî*, 1/176; İbn 'Abdilber, *el-Kâfî*, 1/341.

²³⁵ “Bir kimse oruçtu olduğunu unutarak yer, içerse orucunu tamamlasın, bozmasın. Çünkü onu, Allah yedirmiş, içirmiştir.” Buhârî, “Oruç”, 26 (No. 1933); Müslim, “Oruç”, 1155; “Ümmetimden, hata, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeyin hükmü kaldırmıştır.” İbn Mâce, “Talâk”, 16 (No. 2043).

²³⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/65.

²³⁷ Ebû'l-Leys Naşr b. Muḥammed Semerkandî, *'Uyûnü'l-mesâ'il*, thk. Salahüddin es-En-Nahi (Bağdat: Matba'atü Es'ad, 1966), 52; Seraḥsî, *el-Mebṣûṭ*, 3/65; Ebû Bekr 'Alâü'd-dîn Muḥammed b. Aḥmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahā* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 1/352.

²³⁸ Nevevî, *el-Mecmû*, 6/324; Şâfi'î, *el-Üm*, 2/109.

²³⁹ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî*, 1/186.

²⁴⁰ Saḥnûn, *el-Müdevvene*, 1/297; Şıkkîlî, *el-Câmi*, 3/1217.

²⁴¹ Laḥmî, *et-Tebṣıra*, 2/834; Zerrûk, *Şerḥu Zerrûk*, 1/471.

²⁴² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/78.

²⁴³ Buhârî, “İtikâf”, 5 (No.1927).

²⁴⁴ Nevevî, *el-Mecmû*, 6/491.

Tablo 2.3. İbn Rüşd'ün oruç bölümünde tercih ettiği görüşlerin tablo hali

No	Tercih Ettiği Görüş	Dayandığı Delil	Mâlikî Mezhebinin Görüşü	Mezhep İçi Görüş	Mezhep Dışı Görüş	İçtihat Ettiği Görüş
1.	Ramazan ayında gökyüzü bulutlu olduğundan dolayı hilal görünmez ise ay 30 gün kabul edilir.	Usul kaidesi	X			
2.	Ramazan ayında gündüz görülen hilalin hangi güne ait oluşunu tecrübe belirler.	Astronomi				X
3.	Bir kişinin Ramazan veya Şevval hilalini gördüğüne dair şahitlik yapması oruç tutmak ve bayram etmek için yeterlidir.	Kıyas			Ebû Sevr	
4.	İmsak vakti, tan yerinin ağarmasıyla başlar.	Kitap	X			
5.	Fecrin doğuşu esnasında yemek ve içmek oruca zarar vermeyip kaza da gerektirmez.	Sünnet	X			
6.	Cünüp olarak sabahlamak oruca herhangi bir hâlel getirmez.	Sünnet	X			
7.	Oruçluyken aklını kaybeden bir kimsenin kaza orucu tutması gerekmez.	Sünnet			Şâfi'î ve Hanbelî mezhebi	
8.	Kazaya kalan Ramazan orucunun diğer Ramazan'a kadar kaza edilmemesi durumunda kaza borcuna ilaveten fidyeye vermesi gerekmez.	İstishap			Hasan-ı Basrî, İbrahim en-Nehaî ve Hanefî mezhebi	
9.	Oruç tutamayan hamile veya emziren kadının orucu kaza etmesi yeterli olur. Fidyeye vermesi gerekmez.	Esas aldığı delili belirtmemiş			Hanefî mezhebi	
10.	Güneş battığı zannıyla henüz güneş batmadan iftar eden bir kimsenin orucu bozulmaz	Kıyas			Hasan-ı Basrî, İshâk b. Râhûye ve Dâvûd ez-Zâhirî	
11.	Oruçluyken unutarak yapılan cinsel ilişkinin kefareti de kaza da gerektirmez	Sünnet			Hanefî ve Şâfi'î mezhebi	

12.	İtikâf ibadeti bir günden az olabilir.	Sünnet			Şâfi'î mezhebi	
-----	--	--------	--	--	----------------	--

SONUÇ

Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid adlı eserin tahâret, zekât ve oruç konularını kapsayan çalışmamızda tespit edilebildiği kadarıyla İbn Rüşd, tahâret bölümünde on beş, zekât bölümünde dokuz, oruç bölümünde on iki olmak üzere toplamda otuz altı yerde tercihte bulunmuştur. Bunların yirmisi mezhep dışı olarak sayılabilecek türden tercihlerdir. Bu tercihlerinin önemli bir kısmında diğer üç mezhebin görüşünü tercih etmiştir. Mezhep dışı tercihlerin bir kısmında ise dört mezhebin dışında Hasan Basrî, İbn Mübarek, Ebû Sevrve Dâvud ez-Zâhirî'nin görüşlerini benimsemiştir. Bunlarla birlikte mezhep dışı tercihlerin üçünde ise kendine özgü yaklaşımlarla içtihat etmeyi esas almıştır.

İbn Rüşd'ün mezkûr eserinde araştırmamıza konu olan başlıklarda müntesibi olduğu Mâlikî mezhebinin meşhur görüşlerine muhalif tercihlerde bulunmaya yönlendiren temel unsurlar ise şu şekilde tespit edilmiştir:

- İhtilaflı konularda delil olmaya elverişli hadislerle amel etme gayreti
- Hadisi kıyasa tercih etmesi
- Hz. Peygamber'e ait söz ve uygulamaların göz ardı edilmesi endişesi
- Muarız görülen hadisleri uzlaştırma çabası

Tercihlerin on altı ise mezhep içi türden tercihlerdir. Bu tercihlerin dördünde mezhebin temel/meşhur görüşü terk edilerek mezhep içinde mercuh olan görüşün benimsemesi şeklindedir. Bu tercihlerin bir kısmında İmam Mâlik'in, bir kısmında İbnü'l-Mâcişûn, bir kısmında da İbn Şa'bân'ın görüşlerini tercih etmiştir. Bu veriler ışığında İbn Rüşd'ün tercihler konusunda mezhep mutaassıplığı yapmadığını açıkça söyleyebiliriz. Bilakis bu veriler onun ilmi disiplinden taviz vermediğini ortaya koymuştur. İstatiksel olarak değerlendirildiğinde tercihlerin yaklaşık %55'inde mezhep dışı, %45'inde ise mezhep içi olarak yapıldığı görülmektedir. Bu oranlar onun tercihlerinde mezhep mutaassıplığı yapmadığını ortaya koymaktadır.

İbn Rüşd'ün tercihlerinin bir kısmında müntesibi olduğu Mâlikî mezhebinin çizgisinden ayrılması, diğer bir kısmında dört mezhebin dışına çıkması, hatta bazılarında içtihatla bulunması onun akli ön plana aldığı şeklinde yorumlanamaz. Çünkü istatistiksel olarak tercihlerinin yaklaşık %33'ünde nassı (kitap ve sünnet), %22'sinde kıyası, %14'ünde fıkıh usulü kaidesini, %11'inde maslahatı, %3'ünde akli, %3'ünde istishabı, %3'ünde lügati, %3'ünde ise astronomi bilgisini esas almıştır.

Hangi delili esas aldığını tespit edemediğimiz tercihlerin yaklaşık oranı ise %8'dir. Bu oranlar onun tercihlerinde akli ön plana çıkarmadığını açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- 'Ali, Muhammed İbrahim. *İşlâhu'l-Mezheb 'inde'l-Mâlikiyye*. Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru'l-Bühûslî'dirâsâtî'l-İslâmiyye, 2000.
- 'Ali, Muhammed İbrahim Ahmed -Hindî, 'Ali b. Muhammed el-. *el-Mezhep 'inde'l-Hanefiyye – el-Mâlikiyye- eş-Şâfi'iyye – el-Hanbeliyye*. ed. Türkî Muhammed Hâmid. Kuveyt: el-V'ayi'l-İslâmî, 2012.
- Bereketî, Muhammed 'Amîmu'l-İhsân el-Müceddidî el-. *et-Ta'rîfâtü'l-fıkhiyye*. 1 Cilt. Beyrut: Dâr'ul-Kütüb'il-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il el-. *el-Câmi 'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Zühreir b. Naşr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Cuveynî, İmâmu'l-Haremeyn el-. *Nihâyetü'l-Maṭlab fî Dirâyet'il-Mezheb*. thk. 'Abdül'azîmed-Dîb. Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Cündî, Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-. *et-Tavdîh fî şerhi Muhtaşari İbni'l-Hâcib*. thk. Ahmed b. 'Abdulkerîm Necîb. 8 Cilt. b.y.: Merkezü Nuceybiyyeli'l-Maḥtûṭât ve Hîdmetü't-Türâs, 2008.
- Çapku, Ahmet. "İbn Rüşd Düşüncesinde Felsefe ve Toplum". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 4 (29 Ekim 2019), 21-34.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/470-473. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. "en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/30-33. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. "er-Risâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/119-122. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Utbî, Muhammed b. Ahmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/237-239. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "el-Beyân ve't-Tahsîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/29-30. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Mâlik hayâtühü ve 'aşruhu'ârâühü ve fıkühü*. 1 Cilt. Kahire: Dâru Fikri'l-'Arabî, ts.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabîyye, ts.
- Ebü'l-Ecfân, Muhammed el-Hâdî. "İbn Şâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/369. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 5. Baskı., 2015.
- Erdoğan, Mehmet. "Mesh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/301-303. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ezdî es-Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. 'Amr el-. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Şu'ayb Arnavut-Muhammed Kâmil karhBelelî. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, ts.
- Görgün, Tahsin. "İbn Habîb es-Sülemî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/510-513. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Hacak, Hasan. "Milk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/62-64. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

- Hâcce, Kevkeb'Ubeyd el-. *Fıkhü'l-'ibâdât 'alâ'l-mezhebi'l-Mâlikî*. Şam: Maţba'atü'l-İnşâ', 1986.
- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. 'Alî el-. *Şerhu-l'Haraşî 'alâ muhtasari Halîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Hattâb er-Ru'aynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasari Halîl*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn 'Abdiberr, Ebû 'Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *İhtilâfuakvâli Mâlik ve aşhabihî*. thk. Hamîd b. Muhammed Lahmer. Fas: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- İbn Bezîze, Ebû Muhammed 'Abdul'azîz b. İbrâhîm b. Aḥmed. *Ravḍatü'l-müstebîn fî şerhi Kitâbi't-Telkîn*. thk. 'Abdullaṭîf Zikâğ. b.y.: Dâru İbn Hâzm, 2010.
- İbn Cüzey el-Kelbî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Aḥmed b. Muhammed. *el-Kavânîni'l-fikhiyye*. b.y.: y.y., ts.
- İbn Ebû Uşaybi'a, Ebû'l-Abbâs Muvaffakuddîn Aḥmed b. el-Kâsım b. Halîfe b. Yûnus el-Ḥazrecî -Nezzâr Riḍâ. *Uyûnü'l-enbâ' fî ṭabaḳâti'l-eṭṭibbâ*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, t.s.
- İbn Ebû Zeyd, Muhammed Abdullah b. Abdirrahman el-Kayrevânî. *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât 'alâ mâ fî'l-Müdevvene min gayrihâ mine'l-ümmehât min mesâ'ili Mâlik ve aşhabihî*. thk. Muhammed Abdülazîzed-Debbağ. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1999.
- İbn Ferḥûn, Burhânüddîn İbrâhîm b. 'Alî b. Muhammed. *ed-Dîbâcü'l-müzeḥb fî ma'rifeti a'yâni'ulemâ'i'l-mezheb*. thk. Muhammed el-Aḥmedî Ebû'n-Nûr. 2 Cilt. Kahire: Daru't-Turâs, ts.
- İbn Manzûr, İbn Manzûr Ebû'l-Faḍl Muhammed b. Mükerrrem el-Enşârî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadîr, 3. Baskı., 1993.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Aḥmed b. Muhammed b. Aḥmed Kurtûbî Endelusî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*. Ḳâhire: Dâru'l-Ḥadîs, 2004.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Aḥmed. *el-Beyân ve't-taḥşîl ve's-şerḥu ve't-tevcîhu ve't-ta'lîl li mesâ'ili'l-mustefṣe*. thk. Muhammed Ḥacı ve Âḥarûn. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Aḥmed. *el-Muḳaddimâtü'l-mümeḥhidât li-beyâni mâ iḳteḍathü rûsûmü'l-Müdevvene mine'l-aḥkâmî's-şer'iyyât ve't-taḥşîlâtü'l-muḥkemât li-ümmehâti mesâ'ilihe'l-müşkilât*. thk. Muhammed Ḥacı. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd el-Ḥafîd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Aḥmed b. Muhammed. *ed-Ḍarûrî fî uşûli'l-fıkh ev muḥtasaru'l-Mustaşfâ*. thk. Cemâlu'd-dîn el-'Ulvî. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994.
- İbn Şâs, Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm. *'İkdü'l-cevâhiri's-şemîne fî mezhebi 'âlimi'l-Medîne*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- İbn 'Abdilberr, Ebû 'Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fuḳahâ'i'l-emşâr ve 'ulemâ'i'l-aḳṭâr fî mâ teẓammenehü'l-Muvaṭṭa' min me'âni'r-re'yve'l-âşâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn 'Abdilberr, Ebû 'Ömer. *el-Kâfi fî fıkhihiehli'l-Medîne*. thk. Muhammed el-Moritânî. Riyâd: Mektebetü Riyâdel-Ḥadîse, ts.
- İbnu'l-Berâzî, Ebû Sa'îd. *et-Tehzîb fî ihtisâri'l-Müdevvene*. thk. Muhammed el-Emîn. Dubâi: Dâru'l-Buḥûş li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 2002.

- İbnu'l-Lebbâd, Ebû Bekr. *er-Reddu 'ale-ş-Şâfi'î*. thk. 'AbdulMecîd b. Hamda. Tunus: Dâru'l-Arab, 1986.
- İbnü'l-Cellâb, Ebü'l-Kâsım 'Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen. *et-Tefrî' fî fikhî'l-İmam Mâlik b. Enes*. thk. Seyyid Kesrevî Hasen. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- İbnü'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. EbîBekr b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Quđâî. *et-Tekmile li-Kitâbi 'ş-Şıla*. ed. 'Abdusselâm el-Herâsi. 4 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbnü'l-Kaşşâr, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî. *'Uyûnu'l-edille fî mesâilî'l-hilâf beyne fukahâ'î'l-emşâr*. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 2006.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta'*. nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf. Kahire: y.y., 1382/1962.
- Kâdî 'Abdülvehhâb, Ebû Muhammed. *Şerhu'r-Risâle*. thk. Ebû'l-Fadled-Dimyâtî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İbn Hâzm, 2007.
- Kâdî 'Abdülvehhâb, Ebû Muhammed el-. *el-İşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili'l-hilâf*. thk. el-Habîb b. Tâhir. 2 Cilt. b.y.: Dâru İbn Hâzm, 1999.
- Kâdî 'Abdülvehhâb, Ebû Muhammed el-. *el-Me'ûne 'alâ mezhebi'âlimi'l-Medîne*. thk. Hamîş'Abdulhak. 3 Cilt. Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ts.
- Kâdî 'Abdülvehhâb, Ebû Muhammed el-. *et-Telkînfî'l-fikhî'l-Mâlikî*. thk. Ebû Üveys Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Kâdî 'Abdülvehhâb, el-Kâdî Ebû Muhammed. *'Uyûnu'l-Mesâil*. thk. 'Ali Muhammed İbrâhim. Beyrut: Dâru İbn Hâzm, 2009.
- Kâdî 'Iyâd, 'Iyâd b. Mûsâ b. 'Iyâd. *et-Tenbîhâtü'l-müstenbiğa 'alâ'l-kütübi'l-Müdevvene ve'l-Muhteliğa*. thk. 'Abdu'n-Ne'im Humeytî Muhammed el-Veşîk. Beyrut: Dâru İbn Hâzm, ts.
- Kallek, Cengiz. "Müellefe-i Kulûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kallek, Cengiz. "Vesk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/70. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Muvatta'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/416-418. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kandemir, M. Yaşar. "Sahîhayn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/527-530. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Karadağ, Bekir. "Hicrî Beşinci Asra Kadar Kuzey Afrika'da Hanefilik". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/35 (30 Haziran 2019), 75-100. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.465909>
- Karâfî, Ebû 'Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. İdrîs. *Şerhu Tenkîhi'l-Fuşûl*. thk. Tâha Abdurra'ûf Sa'id. b.y.: Şirketü't-Tabâ'atî'l-Fenniyetî'l-Muttehide, ts.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî el-. *eż-Zahîre*. thk. Se'idA'râb. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karavî, Muhammed el-'Arabî el-. *el-Hulâşatü'l-fikhîyye 'alâ mezhebi's-sâdati'l-Mâlikiyye*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Karlığa, H. Bekir. "el-Keşf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/317-319. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Karlığa, H. Bekir. “el-Külliyâtı’t-Tıb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/545-546. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Karlığa, H. Bekir. “Faslü’l-Makâl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/217-219. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Karlığa, H. Bekir. “İbn Rüşd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/257-288. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kâsânî, ‘Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd b. Aḥmed. *Bedâ’i ‘u’s-şanâ’i fî tertîbi ş-şerâ’i*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Kaya, Eyyüp Said. “el-Muhtasar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/71-74. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kaya, Eyyüp Said. “Mâlikî Mezhebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/519-535. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ḳazvînî İbn Mâce, Ebû ‘Abdillâh b. Yezîd el-. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muḥammed Fu’âd b. ‘Abdilbâkî. b.y.: Dâru’l-Ḥyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye; Fayşal ‘İsa el-Bâbî el-Ḥalebî, ts.
- Keşnâvî, Ebû Bekr b. Ḥasen b. Abdillâh. *Eshelu’l-medârik şerḥu İrşâdü’s-Sâlik fî mezhebi imâmi’l-eimme Mâlik*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.
- Koca, Ferhat. “KâdîAbdülvehhâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Koca, Ferhat. “Mendup”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/128-130. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ḳudûrî, Ebû’l-ḤüseynAḥmed b. Ebî Bekr Muḥammed b. Aḥmed el-. *et-Tecrîd*. thk. Muḥammed Aḥmed Sirâc. 12 Cilt. Ḳâhire: Dâru’s-Selâm, 2006.
- Laḥmî, Ebû’l-Hasan ‘Ali b. Muḥammed el-. *et-Tebşîrali’l-Laḥmî*. thk. Aḥmed b. ‘Abdulkerîm Necîb. 14 Cilt. Ḳatar: Vizâretü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2011.
- Mahlûf, Muḥammed b. Muḥammed b. ‘Ömer. *Şeceretü’n-nûri’z-zekiyye fî ṭabaḳâti’l-Mâlikiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr’ul-Kütüb’il-İlmiyye, 2003.
- Maḳdisî, Ebû’l-Ferec Şemsüddîn ‘Abdurrahmân b. Muḥammed b. Aḥmed b. Ḳudâme el-. *el-Muḡnî*. 10 Cilt. Ḳâhire: Mektebetü’l-Kâhire, 1968.
- Maḳdisî, Ebû’l-Ferec Şemsüddîn ‘Abdurrahmân b. Muḥammed b. Aḥmed b. Ḳudâme el-. *eş-Şerḥu’l-kebîr ‘ale’l-Muḡni*. thk. Dr. ‘Abdülfettâḥ Muḥammed el-Ḥulv Dr. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuḥsin et-Türkî. 30 Cilt. Ḳâhire: Hicrî’l-ṭabâ‘ati ve’n-Neşr, 1995.
- Maḳḳarî, Ebû’l-‘Abbâs Şihâbüddîn Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed el-Ḳureşî et-Tilimsânî el-. *Nefḥu’ṭ-ṭîb min ḡuşni’l-Endelüsi’r-raṭîb ve zikru vezîrihâ Lisâni’d-dîn İbni’l-Ḥaṭîb*. 8 Cilt. Beyrut: Daru’s-Sâdır, ts.
- Mâverî, ‘Alî b. Muḥammed. *el-Hâvi’l-kebîr*. thk. Şeyḥ ‘Alî Muḥammed Mu’avviḍ ve Dğr. 19 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999.
- Mâzerî, Ebû ‘Abdillâh Muḥammed b. ‘Ali el-. *Şerḥu’t-Telkîn*. thk. Muḥammed el-Muḥtâr Es-Selâmî. Beyrut: Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, 2008.
- Mevvâḳ, Muḥammed b. Yûsuf b. Ebi’l-Ḳâsım b. Yûsuf el-. *et-Tâc ve’l-iklîl li- Muḥtaşari Ḥalîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994.
- Meyyâre, Ebû Abdillâh Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed Meyyâre el-Fâsî. *ed-Dürri’s-semîn ve’l-mevridi’l-mü‘în fî şerḥi’l-Mürşidi’l-mü‘în*. thk. ‘Abdullah el-Miñşâvî. 1 Cilt. Ḳâhire: Dâru’l-Ḥadîs, 2008.

- Miknâsî, Ebû 'Abdullah Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed b. Muḥammed el-. *Şifâ'ü'l-ğalîl fî ḥallî muḳaffeli Ḥalîl*. thk. Aḥmed b. 'Abdulkerîm Necîb. 2 Cilt. Kâhire: Merkezi Nuceybiyye li'l-Maḥtûât ve Ḥîdmetu't-Turâs, 2008.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Ḥaccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nefrâvî, Aḥmed b. Ğanîm b. Sâlim en-. *el-Fevâkihü'd-devvânî 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Ḳayrevânî*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref en-. *el-Mecmû' şerḥu'l-mühezzeb*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1925.
- Öğüt, Salim. "İstihâze". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/334-335. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Öğüt, Salim. "Tahâret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/382-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özdemir, Mehmet. "İbn Rüşd'ün Yaşadığı Asırda Endülüs". *Diyanet İlmi Dergi* LXVIII/3 (2012), 7-30.
- Özdemir, Mehmet. "Muvahhidler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/410-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özel, Ahmet. "İbnü'l-Cellâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/538-539. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özel, Ahmet. "İbnü'l-Mevvâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/125-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Özel, Ahmet. "Mâlik b. Enes". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/506-513. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Saḥnûn, 'Abdusselâm b. Sa'id b. Ḥabîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Şan'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'. *el-Muşannef*. thk. Ḥabîbü'r-raḥmân el-A'zamî. 12 Cilt. Hindistan: el-Mecclisu'l-İlmî, 2. Basım, 1983.
- Sarioğlu, Hüseyin. "TehâfütüTehâfütü'l-Felâsife". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/314-317. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Semerḳandî, Ebû'l-Leys Naşr b. Muḥammed. *'Uyûnü'l-mesâ'il*. thk. Salahüddin es-En-Nahi. 1 Cilt. Bağdat: Maṭba'atüEs'ad, 1966.
- Seraḥsî, Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muḥammed b. Ebî Sehl Aḥmed es-. *el-Mebşûṭ*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Şıkkîlî, Ebû Bekir İbn Yûnus es-. *el-Câmi' li-mesâ'ili'l-Müdevvene*. b.y.: Câmî'atü'l-Ümmü'l-Ḳurâ, 2013.
- Şâfi'î, Ebû Abdillâh Muḥammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990.
- Tenûhî, Ebû't-Tâhir İbrâhim b. Abduşşamed et-. *et-Tenbîh 'alâ mebdâ'i't-tevcîh*. thk. Muḥammed Bin İhsan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Ḥazm, 2007.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ et-. *Sunen*. thk. Beşşar'Avvad Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Türkî, Ahmed b. *Ḥulâşatu'l-Cevâhiru'z-zekiyye fî fıkhi'l-Mâlikiyye*. Abûzabî: el-Mecma'u's-Şekâfi, 2002.
- 'Ubeydî, Hammâdî el-. *İbn Rüşd ve 'ulûm's-şer'i'ati'l-İslâmiyye*. Dâru'l-Fikri'l-Arabî: Mısır, 1. Baskı., 2014.

- 'Umrânî, Ahmed b. el-Emin el-. *İhtiyârâtü İbn Rüşd el-Hafîd el-fıkhiyye fî Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hâzım, 1. Basım, 2011.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "İbn Lübbâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/160-161. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyerua 'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zerrûk, Ebû'l-'Abbâs Şihâbüddîn Aḥmed b. Aḥmed b. Muḥammed b. 'Îsâ el-Burnusî el-Fâsî. *Şerḥ 'alâ metni'r-Risâle li'bn Ebî Zeyd el-Ḳayrevânî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- Zeyla'î, 'Osmân b. 'Alî b. Meḥcen el-Bârî'î Faḥruddîn el-Ḥanefî ez-. *Tebyînu'l-ḥaḳâik şerḥu Kenzi'd-daḳâik ve Ḥâşiyeti's-Şelebî*. Bulak; Kahire: el-Maṭba'atu'l-Kubrâ'l-Emîriyye, 1313.
- 'Adevî, Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. Aḥmed el-. *Ḥâşiyetü'l-'Adevî 'alâ Kifâyeti't-tâlibî'r-rabbânî li-Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Ḳayrevânî*. thk. Yusuf Muḥammed el-Bikâ'î. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- 'Asker, 'Abdurahmân b. Muḥammed b. *İrşâdu's-Sâlik ilê eşrefi'l-mesâlik fî fıkhi'l-İmâm Mâlik*. Mısır: Muştafâ el-Bâbî el-Ḥalebî, ts.
- 'Semerkandî, Ebû Bekr 'Alâü'd-dîn Muḥammed b. Aḥmed es-. *Tuḥfetü'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- من أقوال ابن رشد. "موضوع". Erişim 29 Nisan 2024. https://mawdoo3.com/من_أقوال_ابن_رشد/

ÖZ GEÇMİŞ

Hediyetullah Oğuz, ilkokul ve ortaokul eğitimini Malatya’da tamamladı. Lise eğitimini Şanlıurfa Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde aldı. Bu süreçte bölgedeki hocalardan İslami ilimlerde klasik eğitim gördü. 2013 tarihinde Malatya’nın Yazıhan ilçesine bağlı bir köyde İmam-Hatip olarak göreve başladı. 2017 yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2017-2020 yılları arasında Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezi’nde ihtisas eğitimini aldı. 2020 yılında Arguvan ilçe müftülüğüne vaiz olarak atandıktan kısa bir süre sonra Bingöl Yayladere ilçesinde müftü olarak göreve başladı. 2021 tarihinde Gaziantep Hacı Ahmet Zıylan Dini Yüksek İhtisas merkezine Eğitim Görevlisi olarak atandı. Araştırmacı iyi derecede Arapça bilmektedir.

